كەچكۈز

زوردۇن سابىر 1937 ـ 1998

(پوۋېست)

كۆرەش قەھرىمانى نادىروۋ زىخرۇللامغا ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن.

ئاپتۇر

بىز 1944 ـ يىلى كەچكۈزدە ئىنقىلاب باشلاپ، 1945 ـ يىلى كۈزدە ماناس دەرياسى بويىغا كەپتىمىز. بۇ چاغدا دۇنيادا مىلتىق ئاۋازى ئۆچكەن، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقانىكەن. 1945 ـ يىلى يالتا يىغىنىدا ستالىن، روزۋېلت، چىرچىلل بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەپ بولغانىكەن.

«كەچكۈز» دىن

ئۇرۇش قەھرىمانى زىھرۇللام نادىرووف

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى جەڭگە ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم باشلاش پىلانلاندى، جەڭنى ئېلىش ئۈچۈن باجىياخۇنى ئېلىش زۆرۈر ئىدى. 7 ـ كۈنى باجىياخۇئۇرۇشى باشلاندى. دۈشمەن پوتەيگە تايىنىپ غالجىرلارچە قارشىلىق قىلىۋاتاتتى. شىددەتلىك ئوق پارتىزانلىرىمىزنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراتماقتائىدى، دۈشمەن پوتەيلىرىدىن ئېتىلىۋاتقان پىلىمۇتلار ھۇجۇمغا ئۆتكەن يىگىتلەرنى كەينى ـ كەينىدىن يىقىتماقتائىدى، جىغان ـ تىكەنلەر يەربېغىرلاپ ماڭغان جەڭچىلەرنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى تىلغاپ قانغا بويىۋەتەتتى، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە تۆتىنجى پولك بىرىنجى باتالىئونىدىن كوماندىر زىھرۇللام نادىرووف، ئابدىكرىم، تاھىر ھامۇت، ئابدۇللا مامۇت قاتارلىق تۆت جەڭچى: «پوتەيلەرنى بىز پارتىلىتايلى» دەپ قاتتىق تەلەپ قىلدۇ ۋە ئابدىكرىم، سىيتوپ قاتارلىقلار زىخرۇللا نىڭ يېتەكلىشىدە پوتەي پارتىلىتىشقا تەستىقلىنىدۇ. يىگىتلەر بەللىرىگە گراناتلارنى تۇگۇپ دۈشمەن پوتىيى تەرەپكە سىلجىدى، پوتەيگە ئاز قالغان زىخرۇللا تەپسىلى كۆزۈتۈپ دۈشمەن پوتەي ۋە پوتەيدىكى ئوت كۈچى ئەھۋالىدىن

ئاددى بىر خىرىتە سىزىپ، سىتوپقا بىرىپ كوماندىرغا دوكلات قىلىشقا بۇيرىدى، سىتوپ خىرىتىنى ئېلىپ ئەمدىلا ئۆمۈلەپ مېڭىشىغا دۈشمەن پوتىيىدىن چىققان ئوقنىن يارلىنىپ شۇيەردىلا يىتىپ قالدى. دۈشمەن يىگىتلىرىمىزنى بايقاپ قالغاندى، دۈشمەن ئوقلىرى شىددەت بىلەن ئېتىلىشقا باشلىدى، يەنەبىر يىگىت ـ مۇزدوز ئوغلى غوپۇرجان گىراناتىنىڭ يىپىنى تارتىپ دۈشمەنگە ئاتاي دىگەن شۇسىكونتتا ئۇنىڭ پىشانىسىغىلا ئوق تەگدى، گىرانات پىژىلداپ پىرقىراپ ئۇنىڭ يىنىغا چۈشتى ـ دە پارتىلاپ كەتتى، يىگىت قۇربان بولدى. زىھرۇللامنىڭ قۇلىقىغا يەنە بىر يىگىتنىڭمۇ «ۋاي...» دىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. زىھرۇللام ئۇزى يالغۇزلا قالغاندى، ئۇنىڭ غەزىپى قەسەمگە ئايلاندى، ئۇ ئۇزىلا پوتەينى پارتىلاتماقچى بولدى ـ دە، دەرھال ئالغا ئىلگىرلەپ ماڭدى، ئۇنىڭ قولاق تۇيىدە دۈشمەن ئوقلىرى ۋىژىلداپ ئۆتەتتى. بىرىنچى پوتەينىڭ كۈلنى كۆككە سورىۋەتتى، پوتەيدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزاننىڭ دالدىسىدا ئۇ ئىتتىك ئىلگىرلىدى، ئەمما باشقا پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان ئوق ئۇنىڭ يىنىدىلا ۋىژىلداپ توپا توزۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىنى كۆتۈرگىدەكمۇ پۇرسەت بولمايۋاتاتتى. پوتەينى پارتىلاتماي قىسمىنىڭ ئالغا ئىلگىرلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ: «يائۆلۈم، ياكۈرۈم، ئانا، مەندىن رازى بول!» دەپ يەربېغىرلاپ ئىككىنچى پوتەيگە تېز ـ تېز ئىلگىرلىدى. ئىككىنچى پوتەيمۇ پارتىلىدى. شۇچاغدا ئۇ ئۈچۈنچى پوتەيدىكى دۈشمەننىڭ پوتەيدىن چىقىپ قاچماقچى بولىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، گىرانات بىلەن ئىككى دۈشمەننى يەرچىشلىتىپ، قالغىنىنى پوتەيگە قوغلىۋەتتى ۋە دەرھال پوتەي ئىچىگە ئاخىرقى گىراناتنى تاشلىدى، ئۆزىمۇ يارلىنىپ يىتىپ قالدى، دۈشمەن ئۇنىڭ يارلانغىنىنى كۆرۈپ ئۇنى تىرىك قولغا چۈشۈرمەكچى بولۇپ پوتەيلىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى، سەزگۈر زىخرۇللا قوللىرى بىلەن ئاپتوماتنى قامالاپ ئۆلارنى ئوققا تۇتتى، ئىككى دۈشمەن يەرچىشلىدى، يەنە ئىككى دۈشمەن پوتەيگە قېچىپ كىرىۋالدى. ئەمما زىخرۇللادىن قان كۆپ چىقىپ كەتكەچكە كۆزلىرى قاراڭغۇلاشماقتائىدى. ئۇنىڭ بىرپۇتىغا ئوق تەگكەن بولۇپ، قوم ئۇنىڭ قېنى بىلەن بوياماقتا ئىدى. پوتەيدىكى دۈشمەنلەر قىسمنى قاتتىق ئوققا تۇتماقتائىدى، زىخرۇللا چىشىنى چىشلەپ بىرپۇتىنى سۆرەپ پوتەي ئىچىگە

كىردى، ئىككى دۈشمەن ئۇنىڭ كىرگىنىنمۇ سەزمەي پىلمۇت ئاتماقتائىدى، زىخرۇللا مىلتىقنىڭ پايىنكى بىلەن بىرىنىڭ قۇلاق تۈۋىگىلا قاتتىق بىرنى قويدى، دۈشمەن ئوڭدىسىغا چۈشتى، يەنە بىرسى زىخرۇللانى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى، زىخرۇللا بىرپۈتى بىلەن ئۆرە تۇرۇپ، دۈشمەننىڭ كانىيىدىن قامااللاپ تۇتتۇالدى. پىلمۇتنىڭ توختىغىنىنى كۆرگەن جەڭچىلەر يېتىپ كېلىپ پوتەيگە كىرگەندە، زىخرۇللانىڭ قانسىزلىنىپ ھوشسىز ياتقىنىنى كۆردى، سەبداشلار ئۇنىڭ قولىنى ئۆلۈك دۈشمەننىڭ كانىيىدىن تەستە ئاجراتتى. پوتەيلەرنىڭ ئارقا - ئارقىدىن بىتچىت قىلىنىشى بىلەن قىسىم تېزدىن ھۇجۇمغا ئۆتتى. زىخرۇللا دوختۇرخانىدا

داۋالىنىپلا يەنە ئالدىنقى سەپكە بېرىلۋالدى.

زىخرۇللانادىروفنىڭ قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرى بىراقلا پۈتۈن پولككە تارقالدى، قىسمدىكىلەر ئۇنىڭ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە يول ئاچقانلىقىغا ئالاھىدە كىلىپ رەھمەت بىلدۈردى. ئۇنىڭ ئۆرۈشتىكى جان پىدالىق روھى، چىچەن سەزگۈرلىكى، غەيرەت - غۇرۇرى پۈتۈن قىسىمغا تارقالدى. زىخرۇللا نادىرۇ كۆرەش قەھرىمانى دېگەن شەرەپلىك نامغا نائىل بولدى.

1951 - يىلى زىخرۇللا نادىرووف كۆرەش قەھرىمان بولۇپ، مەملىكەتلىك قەھرىمانلار ئۇچرۇشۇش يىغىنىغا باردى.

«ماناس دەرياسىدىن قايتىش» ۋە «ئانايۇرت» ناملىق كىتابلاردىن ئېلىندى.
مەنبە: http://bbs.izdinix.com/ShowPost.aspx?ThreadID=48241

مەرھۇم زوردۇن سابىرنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى(1990 - يىلى 1 - ،2 - قوشما سان)» ژورنالدا ئېلان قىلىنغان «كەچكۈز» ناملىق نادىر پوۋېستىدا، كۈرەش قەھرىمانى زىھرۇللام نادىرووۋنىڭ كېيىنكى تەقدىرى تونۇشتۇرۇلغان.

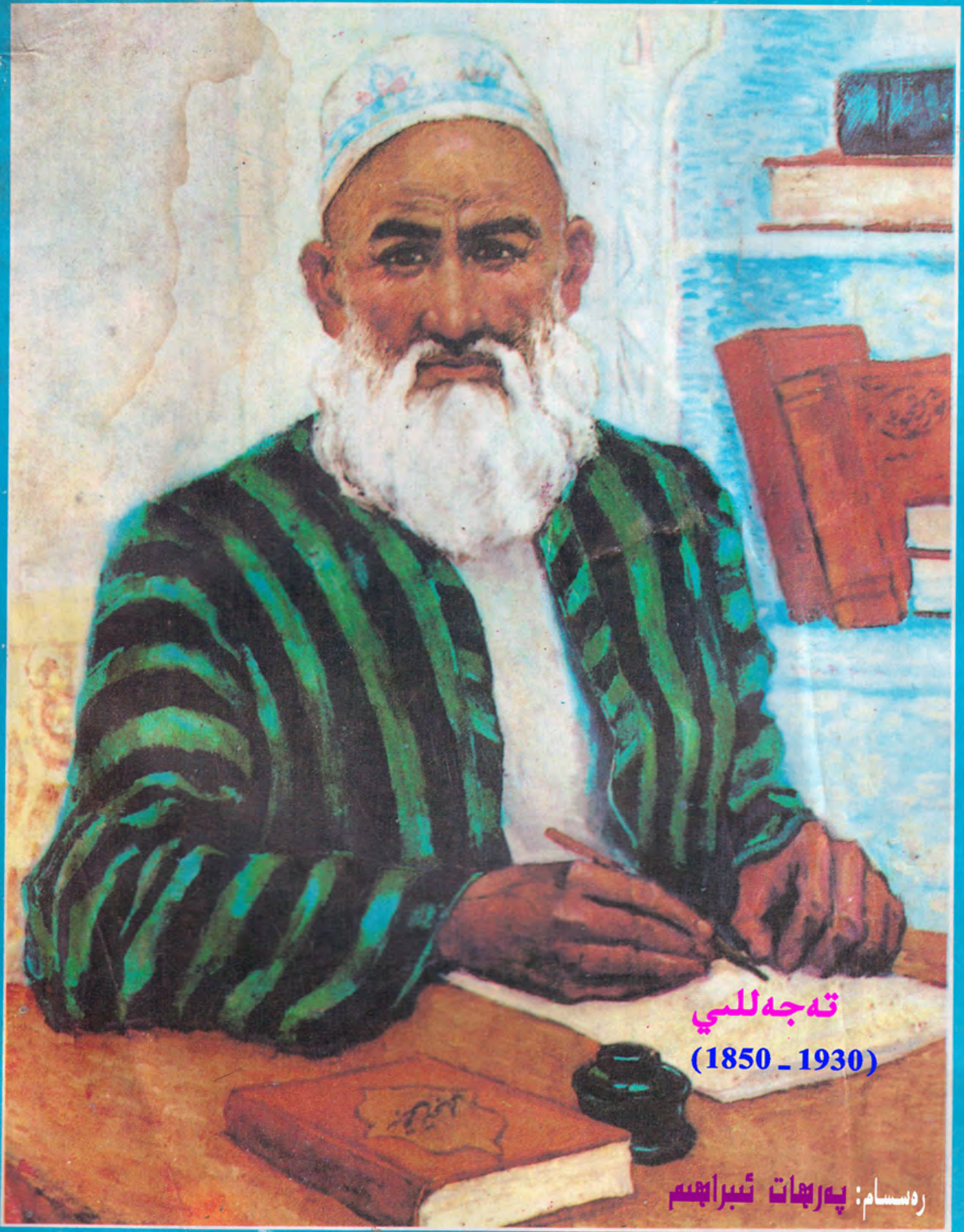

تەجەللي

(1850 - 1930)

رەسسام: پەرھات ئىبراھىم

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

XINJIANG CIVILIZATION

1 — 2

1990

شىنجاڭ مەدەنىيىتى — قوش ئايلىق ئۇيغۇرچە ئەدەبىي ژۇرنال

39 - يىل نەشرى — 1990 - يىل 1 -، 2 - سان (ئومۇمىي 182 -، 183 - سان)

بۇ سانىدا

ئەدەبىيات گۈلزارى

* كەچكۈز .... (پوۋېست) .... زوردۇن سابىر 3
ئۇ كۆزلەر .... (« ») .... خالىدە ئىسرائىل 76
ئەقىدە تامچىلىرى .... (شېئىرلار) .... ئىمىن ئەھمىدى 37

تارىختىن سۆز

كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئوچېركلىرى..... نىزامىددىن ھۈسەيىن 70

خەلقنىڭ سەنئەت مەكتىپى

خەلقنىڭ سەنئەت مەكتىپى — ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى .... ئابدۇشۈكۈر تۇردى 41

دۇنياغا نەزەر

قازاقىستاندا بەش كۈن .... غەيرەت ئابدۇللا 121

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

مايىمخان .... (خەلق داستانى) .... ئابلەت ئابدۇللا 105

سەھنە ئەسەرلىرى

تاللانغان كومېدىيەلەر .... سەئىد ئەھمەد 55

ئەخلاق - ئادەم زىننىتى

دانىشمەنلەر ئەدەب - ئەخلاق توغرىسىدا 146

مەدەنىيەت - سەنئەت گۈلشىنى

2 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ سەنئەت بايرىمى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلدى .... زۇنۇن باقى 2

مۇقاۋىدا: ئۇيغۇر تىبابەت ئالىمى، كىلاسسىك شائىر تەجەللى (1850—1930) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتى ۋەكىللىرىدىن: شائىر بىلال ئەزىزى (1920—1945) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. رەسسام ۋە خەتتات: ئىسمائىل ئىبراھىم، ئابلىمىت ئابلىز

(پوۋېست)

زوردۇن سابىر

كۈرەش قەھرىمانى نادىروۋ زىخرۇللامغا ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن.

—ئاپتور

1 - قىسىم

كۆڭۈلسىز كەچكۈز

1

ئاجايىپ كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى: ئۇ كۈنلەر خاسىيەتلىك چۈشكە، ئۇنتۇلماس تويغا ئوخشايدۇ. يېرىم كېچىدە ياتساڭمۇ ئەتىنى قاچان كۆرەرمەن، دەپ ئىنتىزار بولاتتىڭ - دە، ئۇيقۇڭ قاچاتتى. ئۇ كۈنلەردە كۆڭلۈڭ سۈزۈك ئاسماندەك پاكىزە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن غەشلىك، غەم-غۇسسە ساڭا يات ئىدى. مانا شۇنداق كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇ كۈنلەردە چاپقان كەتمەن، ئېيتقان ناخشا، قىلىشقان چاقچاقمۇ خۇددى ياخشى غىزادەك تېتىملىق ئىدى...

ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ خاتىرىلىرى سېنى شادلاندۇرسا، سەن بەختلىك، ئەكسىچە، ئۇ خاتىرىلەر سېنى خاپا قىلسىمۇ، ئۇ چاغدا سەن

مەڭگۈ ئۆكۈنگۈچى، پۇشايمان قىلغۇچى ئادەم بولۇپ قالىسەن-دە، ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ كۆڭلۈڭدە قالدۇرغان داغلىرىنى كەلگۈسىنىڭ ھېچقانداق خۇشاللىقى ۋە تۆھپىسى بىلەن يۇيۇۋېتەلمەيسەن، چۈنكى ئۆتكەن كۈنلەر سېنىڭ ياشلىقىڭغا تەئەللۇق. ھاياتىڭنىڭ ئەڭ گۈزەل چاغلىرى ھەم ئۆتكەن كۈنلەرگە مەنسۇپ!...

ئۇ، بارلىق دەرد - ئەلەملىك ئادەملەرگە ئوخشاش ياشلىقىنى ئەسلەش بىلەن ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ، ئۆزىگە تەسەللىي بېرىدۇ. ئۆتكەن كۈنلەر قايتا كەلمەيدۇ، ئۇنى تەكرارلىغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئەسلىگىلى بولىدۇ. سەن ئەسلەشكە ھوقۇقلۇق. چۈنكى ئۇ سېنىڭ ئۆتمۈشىڭ. ئۆتكەن كۈنلەر تولىمۇ لەززەتلىك، تولىمۇ شېرىن. ئۇنىڭ ياشلىقى، جۇشقۇن چاغلىرىمۇ شۇ يىللار بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتتى. ھازىر ئۇنىڭغا كەچكۈزنىڭ توختىماي يېغىۋاتقان قار ئارىلاش يامغۇرلىرى بىلەن كۆڭۈلسىز پاتقاققا ئايلانغان يالىڭاچ ئېتىزلار، ھۆللۈكتىن چىرىشكە باشلىغان سېرىق ياپراقلار بىلەن قاپلانغان ئۆستەڭ- ئېرىق بويلىرى ھەمراھ. بۇ بىر تەبىئەتنىڭ كۆڭۈلسىز مەزگىلى بىلەن يامان خىياللارنىڭ تېخىمۇ ئۇيۇپىرىتىشى ئارىلاشقان، شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىنى بىزار قىلىدىغان تولىمۇ ناچار، كۆڭۈلسىز كۈنلەر. بۇ ناچار كۈنلەر ئۆتۈپ كېتىپ يەنە كۆڭۈللۈك باھار— ياز باشلىنارمۇ—ھە؟

نادىرووۋ مەقسەتسىز ئېتىز ئارىلىدى. يول بىلەن ئېتىز- قىر ئوخشاشلا پاتقاق بولغاچقا ئۇ يول تاللاپ ئولتۇرمىدى. ئۇزۇن قونجلىق رېزىنكە ئايىغى پاتقاققا مىلەندى.

ئۇنىڭ مۇشۇ 60- يىللارنىڭ مودىسى ھېسابلانغان بىر سومۇلۇق مايسىرەڭ شەپكىسى يۇمشاپ - سالپىيىپ يامغۇر سۈيى بىلەن ئېرىگەن تەر قېتىشمىسىدىن شورلۇق - قاقسىق سۇيۇقلۇققا ئايلاندى - دە، بۇ سۇيۇقلۇق ئۇنىڭ قورۇقلار گىرەلەشكەن ئۇزۇن بويىنى بىلەن پېشانىسىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ كۆكسىگە، ئېغىز-بۇرنىغا تىنىمسىز كىرمەكتە، لېكىن ئۇ بۇلاردىن پەرۋاسىز، ئۇ نەگە كېتىپ بارغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ كۆزىگە يالىڭاچلانغان دالا: شۈمشەيگەن ئوت-چۆپ، قارامتۇل پاتقاق دېڭىزغا ئايلانغان، چۆرىسى ئېھاتىلەنگەن كۆزگە يوغداي ئېتىزلىرى... كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ، ئۆمرىنىڭ تولىسىنى مۇشۇنداق دالالاردا قوي بېقىپ، قوش ھەيدەپ جەڭ قىلىپ ئۆتكۈزگەچكە، دالالار خۇددى ئۇنىڭ ئۆز بەدىنىدەك. دالا ئۇنىڭدا يېڭىچە ھېسسىيات ۋە ھاياجان پەيدا قىلالمايدۇ...

ئۇ ئاخىر قويۇق تېرەكلەر ئارىسىدىكى چىدىر چەللاپ يېپىلغان قاتار ئۆيلەر ئالدىغا كېلىپ توختىدى-دە، بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ يوغان، ئۇزۇن پەتچىلىك قوللىرى بىلەن سىقتى. شەپكىدىن سېرىق زەرداپتەك سۇ قۇيۇلدى. ئۇ، پاتقاقلىق يەرگە قويۇلۇۋاتقان سېرىق سۇغا قارىدى-دە، پىشتى گىلدىگىنىچە ئەلەم بىلەن كۈلدى:

—تەر، ياش، قان ھەممىسى تۆكۈلدى. ئەمدى زەرداپ تۆكۈلمەكتە ھا- ھا- ھا! نادىرووۋ يەنە نېمىلەرنى تۆكەر سەنكى؟ ياشلىقىڭ نەلەردە قالدى؟ يايتوقايدىمۇ ياكى تورمانباغ- يەنىسخەيدىمۇ؟ ئەمدى قېرىسەن، بىۋاي ئەمەس، قېرى! قېرىقتىن ھالقىغاندا ئادەم قىران بولىدۇ، لېكىن سەن قىران ئەمەس. قېرى! باكالوشكا تەمسەن، تېمشكە يانىدا تۇرماي دۈمبەمگە چىقىۋالدىڭ- سەنمۇ مېنەي دەپسەن-دە مېنى!

ئۇ كىمنىڭدۇر ئىسمى ئويۇلغان سوۋادان تېرەككە يۆلەندى-دە، كۆزنىيتىش تەرەپكە

قاراپ باكلاشكىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يەنە ئۆز-ئۆزىگە سۆزلىدى:

— كەتكەنلەرنىڭ سالامەتچىلىكى، قالغانلارنىڭ ئامانچىلىقى، ئۆلگەنلەرنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئىچتىم ئەمەسمە!

بىر كىلو هاراق قاچىلانغان باكلاشكا چولتۇكلاپ قاپتۇ. يەنە مۇشۇنداق ئىككى قېتىم ئۆكتۈرۈلسە ئۇ قۇرۇقدىلىنىدۇ. لېكىن نادىرووۋ سەگەك، تېمەن — يول ماڭسىمۇ، گەپ قىلسىمۇ چانمايدۇ. ئۇنىڭ ئېگىز، قاتمال گەۋدىسى، مەزمۇت ئاياغلىرى تېخى يەنىلا بۇرۇنقىدەك. دەسسىگەن يېرىدە يوغان ئاياغلىرىنىڭ ئۆچمەس ئىزى قالىدۇ-دە، بۇ ئىزلار خۇددى تاشقا ئويۇلغاندەك — مەڭگۈ ئۆچمەيدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلەپ يەنە ماڭماقچى بولۇپ باكلاشكىسىنى كۆتۈرۈۋېدى، باكلاشكىسىنى بىرسى قولىدىن تارتىۋالدى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە باكلاشكىسىنى تارتىۋالغان كىشىگە پۇتلىرىنى جۈپلەپ ھەربىيچە سالام بەردى:

— سالام، يولداش پالكاۋنىك، جەڭچى نادىرووۋ خىزمىتىڭىزگە تەييار!

— راھەت!

«پالكاۋنىك» — پاكار، كەڭ كۆكرەك، كەڭ پېشانە، كەڭ يۈزلۈك، چارباش ئادەم نادىرووۋغا قاراپ قاپىقىنى تۈرۈپ، قوللىرىنى چۈشۈرۈپ تىك تۇراتتى. ئۇنىڭ تۆت يانچۇقلۇق، ئاقىرىپ كەتكەن ھەربىيچە چاپىنى سىرتىدىن تاسما پوتا باغلانغان، گەلەپى ئىشتان پۇشقىقى كالاچ قاپلانغان ئۆتىكىنىڭ قونجىدا؛ بېشىدىكى كەڭ قاسقانلىق ئوفىتسېرچە پىراژكىسىمۇ ئۇدۇل كىيىلگەن، تۈگمىلىرى تولۇق ئېتىلگەن، ئۇ جىددىي ۋەزىپە تاپشۇرۇش ئالدىدىكى ياش كوماندىردەك رەسمىي قائىدىلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى چېكىسىدىكى قويۇق، چار چاچلىرىدىلا ئۇنىڭ ئەللىكتىن ھالقىغان تەمكىن ئادەم ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

— سەن كىم؟ كۈرەش قەھرىمانى نادىرووۋ سەن؟ قارا تۇرقۇڭنى؟ نومۇس قىل نادىرووۋ! نېمىشكە بىر كۈن هاراق ئىچىپ لاغايلاپ يۈردىڭ؟ باكلاشكىنى تاشلا، جەڭچى نادىرووۋ!

نادىرووۋ پۇتلىرىنى جۈپلەپ جاس بەردى!

— خوپ، يولداش پالكاۋنىك!

ئۇ، باكلاشكىنى نادىرووۋنىڭ بويىنىدىن ئالدى-دە، يىراققا ئاتتى!

— لېكىن، يولداش پالكاۋنىك!...

— بولدى، ئىزاهات بەرمەيلا قوي! مېنى ئائىلەم بىلەن تارىمغا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە بۇيرىغىنى، سېنىڭ چەت ئەلگە كەتكەن (مەيلى قاچقان دەيلى) كونا ھەربىيلەرنى ئىزدىتىپ زىياپەت بەرگەنلىكىڭنى سىياسىي خاتالىق، دەپ قارىغانلىقى يۇقىرىنىڭ خاتالىقى دېمەكچىمۇ سەن؟

— خۇددى شۇنداق، يولداش پالكاۋنىك؟!

— بۇ بەلگىلىمىلەرگە نارازى، شۇنىڭ ئۈچۈن خاپا، ئىچتىڭ؟ شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، يولداش پالكاۋنىك!

— بۇ بىر ئۇرۇش قەھرىمانىنىڭ نامىغا لايىق ئىش ئەمەس، بىلەمسەن، بىز كاكار، پاگونلىرى يوق ھەربىي، ھەربىينىڭ بۇيرۇققا بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتى بار. مەن يۈك-تاقامنى تېڭىپ تەييارلىنىپ بولدۇم. ئەتىلا بۇيرۇققا بىنائەن بالا-چاقام بىلەن تارىمغا قاراپ يولغا چىقىمەن!

— لېكىن، لېكىن يولداش پالكاۋنىك بۇ بىر جازا! بىز جازالانغىدەك گۇناھ قىلمىدۇق. قان تۆكۈپ جەڭ قىلىپ ئۆز يۇرتىمىزدىن گومىنداڭنى سۈرۈپ چىقىرىپ، خەلقىمىزنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزدۇق. بۇنى گۇناھ دەيدىغان بولسا...

— بولدى قىل، جەڭچى نادىرووۋ!

بۇ قېتىم پولكوۋنىكنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى، چىشلىرى غۇچۇرلىدى، ئاق سانجىغان قويۇق چېكە چاچلىرى ھۆرپەيدى.

— بىز نېمىشكە خاتالىققا قارشى كۆرەش قىلالمايمىز، يولداش پالكاۋنۇك؟ پارتىيە، ۋەتەن، خەلق ئۆزىمىزنىڭ، بىرسىمىز ئۆز، بىرسىمىز ئۆگەي بولۇپ قالساق، بۇ دۇرۇس بولمىغىنى، يولداش پالكاۋنۇك!

— نادىرووۋ، زىخرۇللا نادىرووۋ نېمىلەرنى دەۋاتىسەن؟

— راست گەپنى قىلىۋاتىمەن. بىز ئۆمىلەپ، بېغىرلاپ مېڭىپ پوتەي پارتىلىتىش، يامغۇردەك ئوققا قارشى ئاتاكىغا ئۆتۈش ئۈچۈنلا جەڭ قىلدۇقمۇ؟ نېمىشكە پىڭ دېخۇەي، جۇدې، ماۋجۇشىغا ئەرز قىلالمايمىز!

— نادىرووۋ! تولا ۋارقىرىما، پىكىرىڭ بولسا ئەنە مەيدان پارتكومى، شۇ يەردە سۆزلە!

نادىرووۋ «پالكاۋنۇك» نىڭ كۆزلىرىدىن يېنىۋاتقان ئوتنى كۆردى. ئۇ دەرھال يەرگە قارىدى. نادىرووۋ ئويلىغان ئىشلارنى پولكوۋنىك ئويلىماسمۇ؟ نادىرووۋ پولكوۋنىكنى بىلىدۇ، پولكوۋنىك قەيەردە، قانداق گەپ قىلىشنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇ زادىلا سالماقلاپ كۆرمەيلا گەپ قىلمايدۇ. ئۇ ئۈن-تىنسىز قوبۇل قىلغان قارارنى نادىرووۋ نېمىشكە قوبۇل قىلالمىدى؟ «پالكاۋنۇك» ئۇزۇندىن بېرى نادىرووۋغا تونۇش، ئۇ ھەرگىز، ھېچقاچان ئۆز ھېسسىياتىنى ئوڭايلا ئاشكارىلىغان ئەمەس. ئۇ بىر چاغلاردا ئاددىي جەڭچى ئىدى، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىسمى ئەخمەت ئىدى. لېكىن ئۇلار پارتىزانلىقتىن 1945- يىلى 4- ئايدا مۇنتىزىم ھەربىي بولۇپ ھەربىيچە كىيىم كىيگەندە ئەخمەتنىڭ نامى ئىبراھىمووۋ بولۇپ ئۆزگەردى. شۇ يىلى زىخرۇللام نادىرووۋ ئاددىي جەڭچى كىيىمىدە تولۇق قوراللىنىپ جىلك، شىخولارنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن پىيادە سەپەرگە چىققاندا، ئىبراھىمووۋ ئۇلارنىڭ روتا كوماندىرى ئىدى. ئۇلار ئۇلاستايدا — تاغ ئىچىدە بىر قورام تاش ئۈستىدە تونۇشقاندىلا ئەخمەت ئىبراھىم ئىسىملىك بۇ دېھقان ئوغلى كەمسۆز، ئېغىر - بېسىق، تەمكىن ئىدى. ئۇ چاغلاردا زىخرۇللام قانداق ئىدى؟ ھازىرقىدەك ھاراقكەش، گېپى چوڭمىدى ياكى...

2

... ياكى گېپى ئاز، مۇڭلۇق، يۇۋاش يىگىتمىدى؟

شۇنداق. ئۇ يالا ۋاقىتلىرىدا كۆپ بىرىي گەپ قىلمايدىغان، بەزىدە خىيالچان، مۇڭلۇق لېكىن تىنىمسىز شوخ، قارام ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيى يار بېشىدا ئىدى. كىچىككىنە سوقما تاملىق ھويلىسىدىن چىقسىلا تاشلىق يېزا يولى. يولنىڭ ئۇ تەرىپى يانتۇ، ئېگىزلىق يار. يار ئاستىدا سۈزۈك بۇلاقلار. مەجنۇنتاللار، جىگدىلەر، بۆلجۈرگەنلەر بىلەن تولغان جاڭگاللىق (ئورمان)، جاڭگال ئىچىدە كەڭلىكى 2 —3 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى ھەم شۇنچىلىك (بەزى جايلىرى چوڭقۇر، بۇنداق قايناملارنى ئۇ يەرلىكلەر «گۇم»دەيتتى) كېلىدىغان. ئاستا ئاقىدىغان قارا سۇ بار ئىدى. چەت-چۆرىسى قويۇق قومۇشلۇق بۇ ئۆستەڭدە «قىرچا بېلىق» شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، سۇنىڭ تېگى كۆرۈنمەي قالاتتى. لېكىن بۇ يەرلىكلەر بېلىق تۇتۇشقا ئادەتلەنمىگەن، بىر يىلدا بىر قېتىم «بېلىق يېمەك ۋاجىب» دېگەن قائىدە بويىچىلا ئارىلاپ-ئارىلاپ بېلىق تۇتۇپ يېيىشەتتى. بۇ جاڭگالدا قىرغاۋۇلمۇ شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، زىخرۇللام ئورماندا خۇددى ھويلىسىدىكى توخۇلىرىدەك زېرىقلىقتا «ئىزلاپ» توپ-توپ يۈرگەن قىرغاۋۇللارنى كۆپ بويى قوغلاپ ئوينايتتى. ئۇ

ئۆزدىنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكى شۇ يار، قاراسۇ، جاڭگاللاردا يىلان، كىرپىلەر بىلەن ئېلىشىپ، تىك يارلارغا يامىشىپ، چوڭقۇر سۇلاردا چۆمۈلۈپ ئۆزدىنى سىناپ — تاۋلاپ ئۆتكۈزدى. بۇ خىل تەبىئەت ئۇنى قورقۇمسىز، غەيرەتلىك قىلىپ ئۆستۈردى. ئۇ ئون ياشقا كىرمەيلا مەھەللىنىڭ پادا كالىسىنى ھەيدەپ بۇ سازلىقنىڭ نېرىسىدىكى ئىلى دەرياسىغا بېرىپ، دولقۇنلۇق دەريادا ئۆزدىنى سىناشقا باشلىدى. ئۇ ئاۋۋال پادا كالىنى دەريانىڭ بىر تارمىقىدىن «ئۆزگۈن» بىلەن ئۈزدۈرۈپ نېرىدىكى قاتقا ئۆتكۈزۈشنى ئۆگەندى. چوڭ ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق ئورمانلىقنى بۇ يەرلىكلەر «ئارال» دېيىشىدۇ. «ئوغرى ياتقۇ» بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ ئارال. بۇ ئارالدا قېرى تال، تاغ تېرەكى، ئۆرۈك، قېيىن قاتارلىق دەرەخلەر؛ بۆلجۈرگەن، قارىقات، جىگدە، زىرىق قاتارلىق مېۋىلەر؛ كەكلىك، بۆدۈنە، توشقان، كىيىك، ياۋا توڭگۇز قاتارلىق قۇشلار بىلەن ياۋايى ھايۋانلار بولا. زىخرۇللام دولقۇنلىنىپ، شارقىراپ [illegible] ئاقىدىغان دەرياغا كالىلىرىنى بەخودۇك ھەيدەپ، كالىلىرى بىللە بىلەن ئۆزدىمۇ ئۈزەتتى. ئۇ، ئىككى كالىنىڭ قۇيرۇقىنى تۇتۇۋېلىپ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ھوزۇرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى، قىقاس سېلىپ ۋارقىرايتتى. ئون ياشلىق بالىنىڭ بۇ قاراملىقىدىن قىرغاقتىكى چوڭلارنىڭ يۈرىكى سۇ بولاتتى. لېكىن زىخرۇللام قورقۇش - ئۆلۈش دېگەننى خىيالىغا كەلتۈرۈپ قويمايتتى.

ئىلى دەرياسى ئۆز ۋادىسىدا تۇغۇلغان كەپسىز بالىنى دولقۇنلىرىدا تاۋلاپ، 13 ياشقا كىرگۈزدى.

ھەر يىلى قەمەرىيە 5- ئاينىڭ 5- كۈنىدىن 10- كۈنىگىچە بۇ دەريا بويىدىكى قۇم بارخانلىرى نەچچە مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ۋاڭ-چۇڭى بىلەن ئاۋاتلىشىپ كېتەتتى. بۇ چاغدا پۈتۈن ئىلى ۋادىسى (غۇلجا شەھەر، غۇلجا ناھىيە، توققۇزتارا، چاپچال) دا ياشىغۇچى دېھقانلار بۇ يەرگە يىغىلىپ «قۇم ئارشاڭ سەيلىسى» ئۆتكۈزەتتى. بوردىن ياسالغان ئاشخانىلار، دۇكانلار، ئۆيلەر، ئويۇنخانىلار ۋە بۇ خانىلاردىن ئۆزۈلگەن ئەگرى - بۈگرى كوچىلار ئادەملەر بىلەن تولاتتى. پۇلپەزلىك، مەئىشەت، ئويۇن-كۈلكە، قىمار، سەيلە، دارۋازلىق، چېلىش، قۇمغا كۆمۈلۈش... ئويۇننىڭ، غىزانىڭ، ئوقەت ۋە ئادەمنىڭ ھەر قاندىقى بۇ يەردىن تېپىلاتتى.

زىخرۇللام مانا بۇ چاغدا ئۆزدىنى سىنايدىغان تازا ياخشى پۇرسەتكە ئېرىشەتتى. ئۇ، كۆتەك ھارۋىلارنى تىكلەپ چەت - چۆرىسىنى توساپ ياسىۋالغان «دېھقان ئۆيلىرى»دە قورسىقىنى ئەتكەنچاي بىلەن تويغۇزۇپ (بۇ يەرنىڭ ئاياللىرى باللارغا چاي بېرىشكە تولىمۇ ئامراق). ئوششۇقچە قۇم كېچىپ «كوچا» ئارىلايتتى-دە، ئۇرى دىمەيتتىك. ماتادىن ئىشتان كۆككىگە كىيگەن يالىڭاياغ يېزا باللىرىنى كۆرسىلا: «چېلىشامسەن؟» دەپ ئالدىنى توسايتتى. پۇتىغا سەندەل، ئۇچىسىغا كۆك سېپىيامبۇدىن گىمناستوركا - شىم كىيگەن شەھەر باللىرىنى كۆرسە: «سوقۇشامسەن؟» دەيتتى. قارشى تەرەپنىڭ «ھە»، «ياق» لىرىنى كۈتمەيلا ئۇ قول سالاتتى. يېزا باللىرىنى «يامپاشقا ئېلىپ» ياكى «قول قايرىش»، «تەتۈر چىرماق» بىلەن قوغلايقىتاتتى-دە، چېلىش پالۋانلىرىنى دوراپ، بېشىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ قاچاتتى. شەھەر باللىرىنى بولسا ئوڭ، سول قول بىلەن مۇشت ئېتىپ ياكى باش بىلەن ئۇرۇپ، ئىزلاپ يىقىتاتتى ياكى ئاغزى - بۇرنىنى قانىتاتتى. قارشى تەرەپ بەش - ئالتە ياكى ئوندەك بـالا

بولۇپ قوغلىسا، ئۇ شۇنداق تېز قاچاتتىكى، ھېچقانداق پىيادە ئادەم ئۇنى قوغلاپ تۇتالمايتتى. بەزىدە ئۇنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغۇچىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئاردىغا كىرەتتى. چوڭلار ئۇنى قوغلاپ تۇتۇۋېلىشقا ئاز قالغاندا ئۇ يوگۇرۇپ كېتىۋېتىپ كىر ماتا كۆڭلىكىنى سېلىپ تاشلايتتى ـ دە، ئۇنىڭ بېلىقتەك سىلىق بەدىنى قوغلىغۇچى ئادەمنىڭ قولىغا چىقمايتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەر قانداق قولدىن ئوڭايلا بوشىنىپ ئالاتتى ـ دە، دەرياغا ئۆزىنى ئاتاتتى. قوغلىغۇچىلار دەريا بويىغا كەلگەندە، ئۇ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوڭدا يېتىپ «ئېقىپ» كېتىۋاتقان بولاتتى.

قارامىق بىلەن بالا ـ قازا بىر تۇغقان. زىخرۇللانىڭ قارامىق بىلەن بېشىغا بالا ـ قازا تېپىۋالغان ۋاقتىمۇ مۇشۇ «قوم ئارشالى»دا بولدى. ئۇ كۈنى بىر توپ سۇر كىيىملىك، قاسقان شەپكىلىك، رېمون باغلاپ تاپانچا ئېسىشقان ئەسكەرلەر دەريا بويىدىكى تاللىقتا بىر نېمىلەرنى ۋارقىرىشىپ قارتا ئوينىماقتا ئىدى. بىر چەتتە، ئېگىزدە تۆت تال ساقىلى بار قوروق يۈزلۈك چىشالاڭ بىرسى ئەرخۇ چالماقتا؛ كۆك تاۋاردىن تېقىلمىدا يىرىقى بار ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن، يۈزلىرى غەلىتە گىرىمىلەنگەن، كۆزلىرى كىچىك ۋە ئالغاي بىر ئايال ناخشا ئېيتماقتا ئىدى. زىخرۇللام دوستى ئىسرائىل تاز بىلەن بۇ ئۆمىردە كۆرمىگەن چىرايىلارنى قىزىقىپ تاماشا قىلىۋاتقاندا بىرسى ئىسرائىل تازنىڭ يوغان، سېسىق مالخىيىنى ئايالغا قارىتىپ ئاتتى. ئىسرائىل قوماق ـ پاخشەك بېشىنى قوللىرى بىلەن توسۇپ مالخاي بىلەن تەڭ تاۋكاغا سەكرىدى. ئەسكەرلەر ئۇنىڭ مالخىيىنى تېپىپ، دەسسەپ لاي ـ توپىغا مىلەۋەتتى. ئىسرائىل ئۆزىنى مالخىيىغا ئېتىۋېدى، قورقۇپ كەتكەن چاڭچىلىكەش ئايال جېنىنىڭ بارىچە چىرقىرىدى. ئەسكەرلەر ئىسرائىلنى تەپكىلى تۇردى. زىخرۇللام ئۆزى بىلەن بىللە يادا باقىدىغان دوستىنىڭ خورلىنىشىغا چىدىمىدى. ئۇ، قۇمنى ئوچۇملاپ ئېلىپ ئەسكەرلەرنىڭ كۆزلىرىگە ئۇرۇۋەردى. ئەسكەرلەر «ۋاي ـ ۋۇي»قىلىشىپ، قوراللىرىغا قول ئۇزاتقىچە، زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۈزۈپ بېرىۋالدى. بىر ئەسكەر تاپانچىسىنى چىقىرىپ، زىخرۇللامغا قارىتىپ ئوق ئاتتى، ئوق سۇدا «پىژ» قىلىپ قالدى. ئەسكەر ئىككىنچى قېتىم قورۇلغا ئېلىۋېدى. جىرەن ئات مىنگەن، قارا جىيەكلىك ئاق كىگىز مالخاي كىيگەن ئېگىز، ئاق سېرىق بىرسى ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن پېتى ئەسكەرنى قامچا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يىقىتتى. ئەسكەرلەر ئۆزلىرىنى تۈزدىگىچە جىرەن ئاتلىق ئۇلاردىن ئىككىسىنى كىيىم ـ قوراللىرى بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ دەرياغا تاشلىدى. قالغانلىرىنىمۇ ئەتراپتىكى يىگىتلەر تۇرۇپ ـ چەيلەپ دەرياغا تاشلىۋەتتى. قوراللىرىدىن ئايرىلغان ئەسكەرلەرنى بايىقى ئادەم ئېتى بىلەن دەرياغا كىرىدىپ بىر ـ بىردىن سۇغا بۇرۇختۇم قىلىپ «ئەيبا، جىۋەنگاغا ۋارقىرىتىپ، قاقاقلاپ كۈلدى.

ئەسكەرلەر سۇغا چۈشكەن چاشقانغا ئوخشاپ قېلىشتى. ئۇلار تاشلار ئارىسىدا ھوشىمىزلىنىپ ئازاب بىلەن يېتىشقاندا، ئاتلىق ئادەم ئېتىنى ئۈزدۈرۈپ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتتى.

— غېنى ئوغرى! غېنى ئوغرى يۇردىكى قاپتەك يىگىت جۇمۇ!

— غېنى ئوغرى بولمىغان بولسا ئىسرائىل تاز بىلەن زىخرۇل بېلىقتا يەم بولاتتى!

زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل بۇ گەپلەرنى ئاڭلىدى. زىخرۇللام ئۇ كۈنى بىر نەرسىنى بىلدى: يۈرەكلىك ئادەملا باشقىلارنى قۇتقۇلدۇرالايدىكەن.

زىخرۇللام شۇنىدىن باشلاپ دەريا، يار بېشى، ياۋايى توڭگۇزلار بىلەن ئېلىشىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىشتىن ئادەملەر بىلەن ئېلىشىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىشكە ئۆتتى. ئۇ، بىرىنچى باتۇرلۇقنى مەھەللىنىڭ بېيى نودەر شاڭيۇنىڭ چىشىغا تېگىشتىن باشلىدى.

ئۇما ۋاقتى ئىدى. زىخرۇللام بەش ئورغاقچىنىڭ بېغىنى باغلاپ، چېپىنى توشۇپ، ئېتىنى يۆتكەپ (ئارقانلانغان ئاتنى پات - پات يۆتكەپ ئوتلىتىش)، ياغاچ تىزلامچىسىنى شالدىرلىتىپ ئالدىراپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، قارا مالخاي كىيگەن، بېلىنى كۆك پوتا بىلەن باغلاپ يالڭاياغ ئۇما ئورۇۋاتقان نۇرۇللا ئىسىملىك شوخ يىگىتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالدى:

— پاھ، خوتۇن خەقمۇ شۇنداق چىرايلىق بولىدىكەنا، نودەر شاڭيۇنىڭ ئۆيىگە شەھەردىن چىققان ھېلىقى ئايالنى دەيمەنا، بېلىق، بېلىق، پاھ، بەدىنىڭ ئۇنىڭ بەدىنىگە تەگسە... ھا - ھا - ھا!

— ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىنى تامشىغىنا نۇرۇل!

— سەندەكلەرگە قارامدۇ ئۇ سەتەڭلەر، ھەي؟

— تىرنىقىغا ئالامدۇ!

بۇ گەپلەر بىلەن زىخرۇللام كۆرمىگەن ئايالغا ئۆچ بولۇپ قالدى. زىخرۇللامنىڭ نەزىرىدە نۇرۇللام ھەم چىرايلىق، ھەم ئەقىللىق يىگىت، ھەر قانداق ئايال ئۇنى يارىتىشى كېرەك. لېكىن ھېلىقى «شەھەرلىك» ئايال ئۇنى ئېلىۋەتكەن تىرنىقىغا ئالماسمىش!

زىخرۇللامنىڭ مېڭىسىگە بىر ئەسكى پىكىر — ئايالنى بىر يەرگە قارىتىش ئىستىكى كىرىۋالدى. ئاخشىمى تونۇر بېشىدا تونۇرغا پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، بۇ پىكرىنى ئىسرائىلغا ئېيتتى. ئۇلار ئۇزاق پىچىرلاشتى.

ئەتىسى ئۇلار يار بېشىغا بېرىپ سېرىق چۈمۈلە (ئۇ يەرلىكلەر ئورۇس چۈمۈلىسى دېيىشىدۇ) ئۇۋىسىغا ئىچى كاۋاك قومۇشنىڭ بىر ئۇچىنى توغرىلاپ ئۇۋىدىنىڭ ئەتراپىنى تاپانلىرى بىلەن گۇپۇلدىتىپ تېپىشتى. قومۇشنىڭ ئىچى چۈمۈلە بىلەن تولغاندا قومۇشنىڭ ئىككى ئۇچىدىكى تۆشۈككە پاختا تىقىپ قويۇشتى.

ئۇلار يېرىم كېچىدە باي قورۇسىنىڭ ئۆگزىسىدە پەيدا بولۇشتى. قەدىمكى تارانچى بايلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە كوچا تەرەپكە قارىغان پەنجىرە دېرىزىلەر بولمايدۇ. سارايلىرىدا باغقا قارىغان چاقماق پەنجىرە بىلەن ئۆگزىدە تۆپە پەنجىرىلا بولىدۇ. ئۇلار تۆپە پەنجىرىگە چىقىپ غۇۋا ئاي يورۇقىدا، ئۆيدە يۇمشاق كۆرپىلەر ئۈستىدە ھوزۇرلىنىپ ئۇخلاۋاتقان شەھەرلىك جۇۋاننىڭ قاملاشقان بەدىنىنى بىردەم تاماشا قىلىشتى - دە، قومۇشنىڭ بىر ئۇچىدىكى پاختىنى ئېلىۋېتىپ جۇۋاننىڭ قىزىل تامبىلىنىڭ پۇشقاقلىرىغا توغرىلاپ قومۇشنىڭ يەنە بىر ئۇچىدىن پۈۋلىگىلى تۇردى. جۇۋاننىڭ پۇشقاقلىرىدىن كىرگەن چۈمۈلىلەر دەرھاللا جۇۋاننىڭ ئارامىنى يوقاتتى. جۇۋان قىمىرلىدى، تولغاندى، ئويغاندى ۋە غەزەپ بىلەن تامبىلىنى سېلىپ يوتقاندىن تېپىپ چىقىرىۋېتىپ ئۇيقۇسىنى داۋاملاشتۇردى. زىخرۇللام بىلەن ئىسرائىل قومۇش بىلەن ھىمىرىپ - تارتىپ ئىشتاننى چىقىرىپ ئالدى - دە،

ئۇنى چايدىن بۇرۇن ئۇما ئۇرۇۋاتقان يىگىتلەرگە بەردى ۋە بولغان ئىشنى كۈلۈپ - ھوزۇرلىنىپ سۆزلەپ بەردى. بويىتاق ئوغۇلچىلار ھوزۇرلىنىشتى.

— ھەي، چۇمۇلە بولۇپ قالسامچۇ!

— قومۇش بولۇپ قالسامۇ مەيلىدى.

— زىخرۇل، ئىشتاننى ئەكەلگىنە، بىر كىيەي!...

— ھا-ھا-ھا...

— قىق، قىق، قىق!...

— كىي، يىرتىۋەت، باي قىزنىڭ ھالىغا ۋاي!...

كەمبەغەللەرنىڭ بايلارغا بولغان غەزىپى خىلمۇ خىل يوللار بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ غەزىپى قىزىل ئىشتاننى بىر گۆمۈش، 40 يىللىق بويىتاق يىگىتكە كىيدۈرۈش بىلەن ئىپادىلەندى.

لېكىن بىر دەملىك ھالاۋەت ئۇنتۇلغۇسىز ئازاب بىلەن ئالماشتى. 40 يىللىق بويتاق قىزىل ئىشتاننىڭ ئىگىسىلىرىنى سۆكۈۋەتكىچە كېيگەنلىكى ئۈچۈن 40 دەررە يېدى. زىخرۇللام مەسچىت ئۆگزىسىدە دۈم يېتىۋېلىپ بۇ جازانىڭ ئىجراسىنى كۆردى. بومبا ساقال، پالكۆز، دورداي كالپۇك مۆتىۋەللى دەررە بىلەن بويتاقنىڭ دۈمبىسىنى يالىڭاچلاپ قويۇپ غۇلاجىپ تۇرۇپ سىرىپ ئۇرغىنى تۇردى. مەزىن سانىماقتا، مۆتىۋەللى ئۇرماقتا، بويتاق تووۋا قىلماقتا:

— بىر!

— تووۋا!

— ئىككى!

— يا ئاللا!

— ئۈچ!

— ئىللا بىللا!

— تۆت!

— ئىگىچ ئاناڭ! ۋاي ئاناڭنى!

بويتاق «تووۋا» دېيىشنى ئۇنتۇپ تىللىماقتا، قاقشىماقتا. قاۋۇل ئەزىمەتلەر ئۇنىڭ پۇت - قول، بېشىدىن چىڭ بېسىپ ئۇرغۇزماقتا. نودەر شاكيۇ — قاپىقىدىن قار - مۇز يېغىپ تۇرىدىغان قارا ساقال، ئېگىز ئادەم زەھەرلىك كۈلۈمسىرەپ ھوزۇرلانماقتا. دەررە ئونغا بارغاندا جامائەت ئىچىدە «تىلىۋالايلى» دېگۈچىلەر پەيدا بولدى:

— تىلىۋالايلى!

— سورۇۋالايلى!

لېكىن مۆتىۋەللى تېخىمۇ كۈچەپ كەتتى. زىخرۇللام ئەمدى ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى. ئۇ مەسچىت تورخۇنىنىڭ كېسەكلىرىنى قومۇرۇۋېلىپ، جازالىغۇچىلارغا چالما - كېسەك ياغدۇردى. باش - كۆزىگە چالما تېگىپ ئىشتىغانلار ئىچىدە مۆتىۋەللى، مەزىن، نودەر شاكيۇلارمۇ بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ «يۇرت بۇزۇقىنى» تۇتۇپ قاتتىق جازالاش ھۆكۈمى چىقىرىلدى. لېكىن جاۋابكار زىخرۇللام جامائەت ئۆزىنى ئوكتەمچە دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتۈپ، نودەر شاكيۇنىڭ ياپىلاق مۈڭگۈزلۈك ئالاھەكۈرسىنى مىنىپ جاكگال بىلەن شەھەرگە قاراپ قاچقاندى.

ئۇندىن قىلىپ زىخرۇللام 15 يېشىدا يالغۇز ئانىسىدىن، يۇرتىدىن ئايرىلىپ «يېتىمچى» بولۇپ غۇلجا — يېلىمچى، لەنتەيزىلەردە خاك تېگىدە قىشلاپ، تامچى بولاق، دوددشاڭ - كۆرەلەردە ئۇمىچىلىق قىلىپ تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى بالدۇرلا تېتىشقا باشلىدى.

ئۇ، بالا ۋاقىتلىرىدا كەمسۆز، لېكىن باش ئەگمەس، قىساسخور ئىدى.

3

پولكوۋنىك زىخرۇللامنى ئۆيىگە باشلاپ كىردى. تەشكىل - رەھبەرلىكنىڭ ھەر قانداق قارار - بەلگىلىمىسىنى ئۈن - تىنسىز،

خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشقا ئادەتلەنگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن «پالكاۋنىۇك» دېگەن قۇرۇق نامىلا قالغان ئەخمەت ئىبراھىموۋ زىنجىرۇللامىنىڭ يۈرىكىدىن چىققان نارازىلىقلىرى ئالدىدا ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. چۈنكى زىنجىرۇللام ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يوشۇرغان نارازىلىقلىرىنى قېزىپ چىقارماقتا ئىدى. ئۇ، ماناس دەرياسى بويىدا زىملەنكا كولاپ، قورالىنى چىڭ تۇتۇپ ئۇرۇمچىگە تىكىلىپ بىكاردىن ـ بىكارلا ئۈچ ـ تۆت يىل ياتقاندىمۇ «نېمىشقا ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلمايمىز؟» دەپ ئىچىدە نارازى بولغان، لېكىن بىرسىگە تىنمىغان، كېيىن يەر ئىسلاھات خىزمەت دۈيىدىن 5 ـ كورپۇس سىياسىي باشقارمىسىغا قايتقاندا، ئۇ يەردىن «بوز يەر ئېچىش» ئۈچۈن بۇ يەرگە يۆتكىلىپ كەلگەندىمۇ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە «قارار»غا نارازى بولغان، لېكىن چىرايىدا خۇشاللىق ۋە رازىلىقتىن باشقا ھېچنەرسىنى ئىپادىلىمىگەن. ئۇنىڭ قولىدا ئىشلىگەن، ھېچ ئىشتا قابىلىيىتى يوق بىرىلىرى ئۇنىڭ كۆزىچىلا ئەڭ ئاددىي، ئەڭ ناچار ئۇسۇل — يالغان ئېيتىپ باشقىلارنى «كۆيدۈرۈش» يولى بىلەن يۇقىرى ئورۇنلارغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇنى كۆزدىن ئىلماس بولۇۋالغاندا، ئەخمەت ئىبراھىموۋ ئىچ ـ ئىچىدىن ئازابلاندى، لېكىن چىرايىدىن قىلچە نارازىلىق ئىپادىسىنى بىلىندۈرمىدى. ئۆكۆچى ئۈچۈن تەبىئىي كۈلكىسى بىلەن خۇشاللاندى ۋە ئۇنى تەبرىكلىدى. بۇنداق ھەقىقەتسىزلىك ھامان ئاشكارىلىنىدۇ، ھامان ئالتۇن بىلەن چالما ئۆز ئورنىنى تاپىدۇ، دەپ قاراپ، سەۋرى ـ تاقەت بىلەن ھەقىقەتنىڭ غەلىبىسىنى كۈتۈپ يىللارنى ئۆتكۈزدى. ھەقىقەت بىلەن ناھەقچىلىك ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىلا نۇرغۇن ئېلىشتى. ھەقىقەت يەڭگەن چاغلارمۇ، ناھەقچىلىك يەڭگەن چاغلارمۇ، ئۇ چىن قەلبىدىن خۇشال بولغان چاغلارمۇ، خاپا بولغان چاغلارمۇ بولدى. لېكىن خۇشاللىق ئۆزگەرتەلمىگەن ۋەزمىنلىكىنى خاپىلىقمۇ ئوخشاشلا ئۆزگەرتەلمىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى تەمكىنلىك، قانائەت، خۇرسەنلىك تۇرمۇشنىڭ ئاپتىپىدا قانداق ئۆزگەرمىگەن بولسا، قەھرىتان سوغۇقلىرىدىمۇ شۇنداقلا رەڭ ئۆزگەرتمىدى.

يىللارنىڭ سىناقلىرى ئۇنى ھەممىگە كۆندۈردى، ھەممىگە چىدامىلىق قىلىپ تاۋلىدى. ئۇ بۇرۇن بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى مۇشۇ تىنچ، پوروخ ھىدى يوق پاكىزە ھاۋادا بىلدى. قان تۆكۈش، جان ئۈزۈش بىرلا نەرسىنى يەنى كۆرۈنۈپ تۇرغان، نامى ئېنىق دۈشمەن بىلەن ئېلىشىشنىلا بىلدۈرگەن بولسا، مۇنۇ تىنچ ھايات ئۇنىڭغا كۈلۈپ تۇرىدىغان، نامى چىرايلىق، شەكلى بەلگىسىز نۇرغۇن نەرسىلەر بىلەنمۇ ئېلىشىش زۆرۈرلۈكىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر يېشى ئەللىكتىن ئاشقان، چاچلىرى ئاقارغان، خىيالچان يۈزىنى قورۇقلار قاپلىغان ئەخمەت ئىبراھىموۋ مۇنۇ ئۆز دەۋرىنىڭ قەھرىمانى، تىنچ دەۋرنىڭ تەلۋىسى بولۇپ قالغان زىنجىرۇللام نادىرووۋقا بۇ يەردىن كېتىش ئالدىدا ھايات قامۇسىنىڭ ئۇنىڭغا بەلگىسىز بولغان سىرلىق بەتلىرىدىن بىر نەچچىسىنى ۋاراقلاپ كۆرسىتىپ قويۇشنى زۆرۈر ھېسابلىدى:

— ئولتۇرغىن، نادىرووۋ! —، دېدى ئۇ بېلىدىكى كەمىرىنى، بېشىدىكى شەپكىسىنى ئۆز جايلىرىغا قويۇپ، چېچىنى چىرايلىق تاراپ، ئۈستەلگە جەينىكى بىلەن تايانغان ھالدا كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، —ئىچىدىغان

بولغاندىكەن بىللە ئىچەيلى، بەلكى ئاخىرقى قېتىم ئىچكىنىمىز مۇشۇ بولۇپ قالار، بەلكى بىز مۇشۇنىڭ بىلەن مەڭگۈلۈككە خۇشلاشقان بولارمىز. بىلىپ قوي، ئادەملەر ھامان بىر - بىرسى بىلەن خوشلىشىدۇ، يېقىن دوستلار، ئاكا - ئۇكىلار، ئاتا - بالىلار ھامان بىر - بىرى بىلەن خوشلىشىدۇ. كىم ئۆز ئاتا - ئانامنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزىتىمەن، دەپ ئېيتالايدىكەن؟ مەن يېزىدىن چىقىپ كەتكىلى نەچچە يىل بولدى؟ نەچچىلىگەن كۆڭلى يېقىن تۇغقانلار: دادام، كىچىك دادام، تاغام، ھەدەم، تاغامنىڭ مەن بىلەن تەڭ قۇرامىق ئوغلى دۇنيادىن ئۆتتى. مەن ئۇلارنى قانچىلىك ياخشى كۆرەتتىم، بىلەمسەن؟ بىلمەيسەن، ئۇ بىر ماڭلا بەلگىلىك. ئۇلار مېنى كېلىپ دىدارلىشار، دەپ قانچىلىك ئىنتىزار بىلەن كۈتتى؟ لېكىن بىز سوغۇقلا، قۇچاقلاشماي، قول قىسىشماي، كۆز يېشى قىلىشمايلا خۇددى قويلاردەك ھېسسىياتسىزلا خوشلاشتۇق. ئۇلار مېنىڭ كۆز يېشىمنى كۆرگەن بولسىمىغۇ مەيلىدى. مانا ئەمدى مەن بۇ يەر بىلەن خوشلىشىمەن! بەلكى مۇشۇ كەتكىنىمچە قايتا يۇرتۇمغا كەلمەسمەن، مېنىڭ قەبرەم ئەشۇ نامەلۇم تەكلىماكان ئىچىدىكى توغراقلىقلار ئارىسىدا بولار. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، مەن بىلەن خوشلاشقىلى ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىنلىرىمدىن بىرەرسىمۇ كەلمىدى. مېنىڭ يېقىنلىرىم چەت ئەلدە، ياكى ياقا يۇرتلاردا ئەمەس، 100 كىلومېتىردەك نېرىدا. بوسۇغىدىكى تۇغقانلىرىم بىلەن كۆرۈشەلمەسلىكىمگە نېمە توسالغۇ بار؟ بۇ ئارىلىقتا يولدا نادىرۇۋ، تاغ - دەريا ياكى ئارازلىق يوق. بىرلا توسالغۇ بار، ئۇ بولسىمۇ بۇزغىلى بولمايدىغان ئىنتىزام - تۈزۈم! ئۇلارنى ئۆزۈڭ بىلسەڭ، ئۇلارنىڭ سىنىپىي تەركىبى...

ئىبراھىموۋ ئىككى ئىستاكانغا ھاراق قۇيدى. ئۇلار بىردە ھاراققا، بىردە بىر - بىرىگە قارىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى. ئىبراھىموۋ ئۆزىنىڭ ھاياتىدا «ئىنتىزام» دېگەن بىر سۆزنىڭ قانچىلىك سالماققا ئىگە بولغانلىقىنى دەتمەپ كۆرۈۋاتقان بولسا، نادىرۇۋ بۇ بىر جۈملە سۆز بىلەن ئۆز باشلىقىنىڭ قانچىلىك زور زىيانلارغا يول قويغانلىقىنى ئويلىماقتا ئىدى.

يىللار ئۆتتى. لېكىن يىللار ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرىلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى.

بۇنىڭدىن 18 يىل بۇرۇنقى كەچكۈز.

غول - غوللاردىن ئېقىپ چىققان بوزغۇنلۇق تاغ سۈيى ھەيۋەتنىڭ شارقىرايدۇ. ئۇلار ئۈچ يىگىت شۇ سۇ بىلەن بىردە ئېقىپ، بىردە يۈگۈرۈپ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى كۆزلەككە كېتىپ بارىدۇ. ئۇ يەردە گومىنداڭنىڭ ئاپتومات، پىلىموتلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلىرى بار. ئۇلارنىڭ سانى قانچە، كۆزلەكنىڭ ئەتراپى ۋە ئۆزۈلۈشى قانداق؟ ئۈچ يىگىتنىڭ ۋەزىپىسى مانا مۇشۇلارنى ئېنىق بىلىپ كېلىش.

— شەپە چىقارمىسىلا. ھېچقانداق قورال ئىشلەتمەسلا ۋەزىپىنى ئورۇنداپ قايتىڭلار. ئىككىڭلار ئىبراھىموۋقا بويسۇنۇڭلار. بۇ بىر ئىنتىزام. ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇچى ئېتىلىدۇ! — دېگەنىدى ئۇلارغا قورال ئىشلىتىشنى ئۆگەتكەن، ئۇيغۇرچە بىلەن قازاقچىنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيدىغان ناتونۇش، سېرىق ئادەم ئۇلارغا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېتىپ.

تاغ سۈيى ھەم ئۇلارنى قىينىماقتا، ئۇلار تىترىمەكتە. بۇرۇختۇم بولماقتا، ھالسىرىماقتا ھەم ئۇلارنى قوغدىماقتا؛ ئۇلارنىڭ نە ئاياغ، نە نەپەس تىۋىشى ئاڭلانمايدۇ. كۆزلەك

«ئۇغرىلار»نىڭ ھۇجۇمىدىن خاتىرجەم ئوخشايدۇ: چارلىغۇچى چىراغلارمۇ، پىلىموت ئاۋازىمۇ ئۆچتى. ئۇلار سۇدىن چىقىپ يىلاندەك يەر بېغىرلاپ چىغلىق بىلەن ماڭدى - دە، كۆزلەكنىڭ سوقما تېمىغا يېقىنلاشتى.

— نادىروۋ! تامغا چىق!

نادىروۋ تۆلەندى بىلەن ئەخمەتنىڭ مۈرىسىگە دەسسەپ 22 ياغاچلىق سوقما تامغا چەبدەسلىك بىلەن چىقتى ۋە ئېڭىشىپ تۆلەندىنىڭ قولىدىن تارتتى.

ئۇلار يالىڭاياغ ھالدا تىۋىش چىقارماستىن ئۆگزە بىلەن ئۆمىلەپ تۈڭلۈكتىن ئۆي ئىچىگە قاردى. نادىروۋ قوراللىرىنى باغرىغا بېسىپ ياتقان ئەسكەرلەرنى ساناپ ئۈلگۈردى. ئۇلار 47 نەپەر، كۆزەتچىلەر بىلەن 50 نەپەر بولسا كېرەك. نادىروۋ تۈڭلۈكتىن سەكرەپ چۈشۈپ 47 دانە قورالنى يىغماقچى بولدى. تۆلەندى ئۇنىڭ قولىقىدىن تارتىپ تۇرۇپ: «ئىنتىزام» دېدى. نادىروۋ ئەخمەتكە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن يەنە تامغا يامىشتى. ئەخمەت ئۇنىڭ پۇتىدىن تارتىپ چۈشۈرۈپ، پىچىرلاپ:

— بىلىپ قوي، بۇ قىلىقىڭ ئۈچۈن ئېتىلىسەن! — دېدى.

نادىروۋ ئۇنى سىلكىۋېتىپ تام ياقىلاپ ئۆمىلەپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئىككى ئاپتومات، بىر بەش ئاتارنى سۆرەپ قايتىپ كەلدى ۋە سۇغا چۈشكەندىن كېيىن:

— ساپلا بالىلاركەن، بۇلارنى بوغماق مۈشۈكنىڭ چاشقاننى بوغقىنىدەكلا ئاسانكەن. ھەش - پەش دېگۈچە ئۇخلاپ قالغان ئۈچ قاراۋۇلنى غىقلا! ...

— بولدى قىل، نادىروۋ، ئىنتىزامنى بۇزغانلىقىڭ ئۈچۈن ئەتە! ..

— پارتىزانلارغا ئۈچ تال قورال تېپىپ بېرىپ، ئەتە ئېتىلىپ كەتسەم مەيلى! — دېدى نادىروۋ.

ئەتىسى راستىنلا نادىروۋقا ئىنتىزامنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن «سوۋېت قىزىل ئارمىيە ئۇستاۋى»غا بىنائەن باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى ئېلان قىلىندى. ھۆكۈم ئىجرا قىلىنىدىغان چاغدا تاپانچا تۇتقان ئېگىز بىر ئادەم تەرلەپ كەتكەن، يوغان جىرەن ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلدى:

— ۋۇي ھەزىلەكلەر! — دېدى تاپانچىسىنى كاماندىرغا تەڭلەپ، — سېنىڭ بۇ «ئىنتىزام - ئىنتىزام»لىرىڭ بىلەن دۈشمەننى يوقاتقىلى بولمايدۇ. ماڭ، كۆزلەككە ھۇجۇم قىلىمىز. ھۆكۈمىڭنى دۈشمەنگە ئىشلەت!

بۇ ئادەم غېنى باتۇر ئىدى. زىخرۇللامنى ئىككىنچى قېتىم غېنى باتۇر قۇتقۇزۇۋالدى.

كەچتە كۆزلەكنى ئېلىش ئۈچۈن قاتتىق جەڭ بولدى. تۆلەندى، ساشكا، ياقۇپ، شامىل، قۇربانجانلار شۇ جەڭدە ئۆلدى، ئەخمەت ياردىلاندى. ئاۋادا ئاخشىمى قوراللارنى ئېلىۋالغان بولسىچۇ؟

— شۇ چاغدا سىز «ئىنتىزام» دەپ پۇتۇمغا يامىشىپ تۇرۇۋالمىغان بولسىڭىز، ئەشۇ بەش يىگىت ئۆلمىگەن بولاردى — ھە، ھۆرمەتلىك پالكاۋنىك؟

— نېمە، قاچانغىچە ئۇ كونا خامانىنى سورۇيسەن؟

— تۈنۈگۈنكى ئىشقۇ ئۇ؟

— بەللى، 1944 - يىلى كۈزدە بولغان ئىشنى تۈنۈگۈنكى ئىش دەۋاتقىنىڭنى قارا!!

— قارىمىقىنىڭمۇ پايدىسى بار دەيمەن - دە!

— ئۇنداقتا ساراڭلىقىنىڭچۇ؟

— يولداش پالكاۋنىك، مېنى مازاق قىلمىسىڭىزكەن، غېنى باتۇر قاراملىق بىلەن باتۇر بولغانمۇ - ھە؟

— سەن غېنى باتۇردىن باشقا يەنە كىمنى بىلەتتىڭ، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن، سوۋۇروۋ، كوتۇزوۋ، ناپالېيون، ستالىن، كاتوۋىسكى، ژۇكوۋ، جۇدې، پىڭ دېخۇەي، خې لۇڭ، ليۇبو-چېڭ ... ۋاي - ۋۇي، دۇنيادا قوماندان، قەھرىمان تولا. ئۇلار قارامىق بىلەن ئەمەس، ئىنتىزام، پولاتتەك ئىنتىزام بىلەن غەلىبە قازانغان، قەھرىمان بولغان!

— قېنى ئەمىسە، رومكىنىمۇ ئىنتىزام بىلەن كۆتۈرەيلى!

نادىروۋ مېيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ، رومكىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى.

— قارام — تەلۋە! — دېدى ئىبىراھىموۋ ھاراقتىن بىر يۇتۇم ئىچىپ، يۇرچاقتىن بىرنى ئېغىزىغا سېلىپ، — ھاراقنىمۇ قارامىق بىلەن ئىچسەڭ، ھەر رومكىدىن كېيىن مۇشۇنداق زاكوسكا يېيىشنىمۇ بىلمەيسەن. ۋاي، گىرى-تەلۋە، مۇشۇ قارامىقىڭ بولمىسا، ئۆسەتتىڭ. ئىست! قارامىقىڭ بېشىڭغا چىقمىسا بولاتتىغۇ.

ئۇلار يەنە جىمىپ قېلىشتى.

4

قارامىق شۇنچىلىك زىيانلىقمۇ؟ لېكىن نادىروۋ قارامىلىقتىن زىيان كۆرمىدىغۇ. ئۇنىڭ قايسىبىر غەلىبىسى قارامىلىقنىڭ مەھسۇلى ئەمەسكەن. ئۇ، گومىنداڭ تۈرمىسىدىمۇ قارامىق بىلەن قېچىپ قۇتۇلغان: زىخرۇللام ئۇ چاغدا كۆزىگە ھېچنەرسە كۆرۈنمەيدىغان، بۇرنى كۆپكەن يىگىت ئىدى. ئۇ، يېزىسىدىن قاڭقىپ چىقىپ كېتىپ سۇيدۇڭ بازىرىغا ئىش ئىزلەپ باردى. ھاۋا شۇنچىلىك ئىسسىق، دىمىق ئىدى، تەر توختىمايتتى، دەرەخلەر سۇرەتتەك ھەرىكەتسىز، ئەتراپ تونۇردەك ھىللىداپ كەتكەنىدى. ئۇ، بىر تاۋۇز سېتىۋېلىپ ئېرىق بويىدا زوڭزايدى-دە، تاۋۇزنى مۇشتۇمى بىلەن ئۇرۇپ چاقتى، بىر پارچىسىنى ئىشتاھا بىلەن يەپ شاپىقىنى كەينىگە تاشلىدى. شۇ زامان بىرسى ئۇنىڭ بېلىگە كۈچ بىلەن تەپتى. زىخرۇللام كەينىگە قاراپ باغلاقتىكى تەلۋە ئىتتەك خىرىس قىلىپ تۇرغان دورداي كالپۇك، پاناق بىر ئەسكەرنى كۆردى. كۈلرەڭ ماتادىن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ، تومۇزدىمۇ تۇجۇركا ئۈستىدىن ھەربىيچە تاسما پوتا باغلىۋالغان كۆرۈمسىز ئەسكەر زىخرۇللامنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرىنى قوزغىدى:

— نېمە تېپىسەن، ھەي ئادەم سەتى؟

— تېپىسەن دەيسەنا زىۋازا؟ — ئەسكەر شاپاق ئىزى بار شەپكىسىنى كۆرسەتتى.

— قەستەن ئاتتىممۇ؟

— قەستەن ئاتماقچىمىدىڭ تېخى! — تامادى زېپى دۆڭشى!

ئەسكەر مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن زىخرۇل-لامنى بىرنى ئۇردى.

— ئۇردۇڭ - ھە. قوتۇر ئىت! — زىخرۇللام ئەسكەرنىڭ ئىككى يەلكىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ باش بىلەن ئۇردى، ئەسكەر ئوڭدىسىغا چۈشتى. زىخرۇللام ئۇنى دەسسىمەك بولۇپ ئايىغىنى كۆتۈرۈۋېدى، ئىككى چېرىك قورالىرىنى تەڭلەپ يېتىپ كەلدى ۋە زىخرۇللامنى باغلاپ تۈرمىگە ئېلىپ باردى. تۈرمىدە ھېلىقى دورداي كالپۇك قولى باغلاقلىق زىخرۇللامنى ردەون، تاياق، ئاياغ، مۇشت، ھەتتا تاش بىلەن شۇنچىلىك جىق ئۇردىكى، زىخرۇللام ئۆز جېنىنىڭ قانچىلىك چىڭ ئىكەنلىكىنى شۇ كۈنى كۆردى ...

ئۇ توپتوغرا يەتتە كۈننى تاياق- دۇمبا بىلەن ئۆتكۈزدى. بىر كۈنى گۇندىپاي ئۇخلاپ قالغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ تۈرمە دېرىزى-سىنى بۇزۇپ قاچتى - دە، شۇ قاچقىنىچە بىر نەچچە ئاي قاڭقىر قاقشاپ يۈرۈپ 1944 ـ يىلى كەچكۈزدە ئىلقا تاغلىرىغا قېچىپ بېرىپ،

گومىنداڭغا قارشى قوزغالغان «ئالتە ئوغرى»لارغا قېتىلدى. ناۋادا ئۇ، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى قاراملىق بىلەن ئۇرمىغان بولسا، قاراملىق بىلەن تۈرمە دېرىزىسىنى بۇزۇپ قاچمىغان بولسا، پارتىزان - ئەسكەر - قەھرىمان بولالايتتىمۇ؟

ئۇ، پارتىزان بولغاندىمۇ قورالى يوق، كالتەك بىلەن قوراللانغان پارتىزان ئىدى. دۈشمەن دېگەن كالتەك بىلەن ئوۋلايدىغان توشقان ئەمەستە. ئۇ، نىلقا تاغلىرىدا يۈرۈپ باتۇرلارنىڭ ئىزىدىن قالماي باتۇرلۇق - قاراملىقنى ۋايىغا يەتكۈزدى. كالتەك - چوماق بىلەن دۈشمەننىڭ پىلىموت، مىلتىق بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ئىرادە، پاراسەت، قەيسەرلىككە ئادەتلەندى. 1944 - يىلى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرى پارتىزانلار ئەترىتى غۇلجا شەھىرىدىكى قوزغىلاڭچىلار بىلەن بىرلىشىش ئۈچۈن تاغ ئارىلىرىدا ئۇزۇن ۋاقىت يول مېڭىپ غەربكە يۈرۈش قىلدى. 7 - نويابىر كۈنى ئۇلار غۇلجا شەھىرىنى ئازاد قىلىش جېڭىگە قاتناشتى. زىخرۇللامنىڭ مىلتىقى يوق بولغاچقا ئۇ پوسقا تۇرۇش، نەيزىسى بىلەن قوراللىق پارتىزانلارغا تام تېشىپ بېرىشكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلدى. ئۇ، بۇ چاغلاردا مىلتىققا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بىر قاراملىق قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ پۇرسەت كۈتتى.

بۇ پۇرسەت سوغۇق، ئاچچىق شامال يۈز - قوللارنى ھەرىدەك چېقىپ تۇرغان بىر كۈنى ئاخىر يېتىپ كەلدى. ئۇ كۈنى تاڭ سەھەردە قوزغىلاڭچىلار لياڭشاڭغا ھۇجۇم باشلىغانىدى. پۈتۈن غۇلجا خەلقى بۇ ھۇجۇمنىڭ غەلبىسىنى تىلەيتتى. مىڭلىغان پىدائىيلار تاياق - توقماق، ھەتتا قۇرۇق قول پېتى ئالدىنقى سەپكە كەلگەنىدى. زىخرۇللام تەرلەپ - پىشىپ قوراللىقلار ئۈچۈن تام تېشىپ بېرىۋاتاتتى. بىر مىناميوتچى «ئوق!» دەپ ۋارقىرىدى. زىخرۇللام خۇددى ئۆزىگە بۇيرۇق بېرىلگەندەك چاپقۇن يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوققا قارىماي، بىر يەشىك مىناميوت ئوقىنى كۆتۈرۈپ مىناميوتچىنىڭ يېنىغا يۈگۈردى.

— يات، زىخرۇل ... يات! — ئۇنىڭ قۇلىقىغا نە بۇ ئاۋاز، نە ئەتراپىدا ھەرىدەك ئۇچۇپ يۈرگەن ئوقلارنىڭ «ۋىژ - كۇش - چىۋ» قىلغانلىرى ئاڭلانمىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن دىققىتى دۈشمەن پوتەيىدە، پوتەيگە مىناميوتتىن ئوق ئېتىۋاتقان جەڭچىدە ئىدى. ئۇ، بىر يەشىك ئوقنى مىناميوتچىغا بەرگەندە مىناميوتچىنىڭ كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى چاقنىغانلىقىنى كۆردى. ئۇ دەرھال تاملارنى دالدا قىلىپ كەينىگە ياندى - دە، ئىككىنچى يەشىكنى كۆتۈرۈپ يۈگۈردى. ئوقلار ئۇنىڭ ياقىسى، يىرتىق چاپىنىنىڭ ئېتەكلىرىنى، كەڭ پۇشقاقلىق ئىشتىنىنى يالاپ ئۆتۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا قاراپ يوشۇرۇن يەردە تۇرغۇچىلار:

— پاھ، يۈرەكنى قاپكىنا!

— يات، ئۆلىسەن!

— قاراملىقنى ۋۇي!

— ئوغۇل بالا! — دەپ ۋارقىرىشاتتى. زىخرۇللام ئوق يامغۇرى ئىچىدە يۈگۈرۈپ، ئۆمىلەپ، دومىلاپ يۈرۈپ ئالتە يەشىك ئوقنى ئاپارغاندا مىناميوت ئوقىدىن پوتەي پارتىلىدى.

— ھۇررا!! كۈچلۈك سادا غۇلجا ئاسمىنىنى تىترەتتى. يۈزلىگەن ئەزىمەتلەر ئالغا يۈگۈردى. تۇيۇقسىز ئاكوپتىن پىلىموت ئوقى ئېتىلدى - دە، بىر جەڭچى يىقىلدى، قوزغىلاڭچىلار يېتىشقا مەجبۇر بولدى. يالغۇز زىخرۇللاملا ياتمىدى، ئۇ، دۈشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئۆمىلىدى. يۈزلەپ كۆزلەر بۇ «قارام»

يىگىتكە تىكىلدى. چۈنكى، دۈشمەن پىلىموتىنىڭ ئوقلىرى ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىلەردەك ئۇنىڭ بېشىدا ۋىژىلدايتتى.

... مانا بۇ ــ قارىماقنىڭ پايدىسى بولماي نېمە؟ ھەي ئىبراھىموۋ، ھەي پالكاۋنىك، سىز ئىنتىزام ـ ئىنتىزام دەپ بەلكى ئاشۇ ئوقتىن قورقۇپ ياتقانلارنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن ئالار ئىدىڭىز. مەن قانداق قىلدىم، ئاڭلاپ قويۇڭ ...

... زىخرۇللام دۈشمەننىڭ يوشۇرۇن يەر ئاستى ئاكوپى يېنىدىن بىر ياردارنى سۆرەپ ئېلىپ چىقتى، بۇ ئىشىمۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇنتۇغان ھالدا بېجىردى. ياردارنى سانىتارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ يەنە ئوق چىقىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ئۆمىلەپ يۈرۈپ كەتتى. يۈزلىگەن، يەرگە چاپلىشىپ ياتقۇچىلار ئىچىدىن:

— ئاپىرىن!

— ئاتاڭغا رەھمەت!

— ئامىن!

— خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا! دېگەندەك مەدەت بەرگۈچى ئاۋازلار ئاڭلاندى. زىخرۇللام يەنە ئالغا قاراپ ئۆمىلىدى. ئۇ، دۈشمەننىڭ يوشۇرۇن ئاكوپى يېنىغا باردى. ئۇ يەردە بىر جەڭچى ئېڭىراپ ياتاتتى. ئۇ، جەڭچىنى ئازگالراق يەرگە سۆرەپ ئاپىرىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى ـ دە، يەر بېغىرلاپ ئۆمىلىدى. دۈشمەن پىلىموتى ئۇنى نىشانغا ئالدى. قۇرۇق قول بىلەن پىلىموتقا قارشى جەڭگە ئاتلانماق بىر چوڭ قەھرىمانلىق: «ھەي ئىبىراھىموۋ، ئاڭلىدىڭىزمۇ. قارىماق بىلەن قەھرىمانلىق بىر كېزەك!»

— زىخرۇللام، يات!

— ئىسسىت، ياش كەتتى!

لېكىن زىخرۇللام بىر دومىلاپلا دۈشمەن ئاكوپىغا چۈشتى ۋە دۈشمەن پىلىموتىغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئۆلگەن گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ جەسىتىگە يولۇقتى. جەسەت سۆيدۈگىدە ئۆزىنى ئۇرغان ھىنگالاڭ ئەسكەرنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ، ئەسكەرنىڭ كانىيىغا دەسسەۋېتىپ ئۇنىڭ بېلىدىكى گراناتنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ چەبدەسلىك بىلەن گراناتنى ئالدى ـ دە، دۈشمەن پىلىموتىغا قارىتىپ ئاتتى. «گۈم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ «ئۇررا!» دېگەن كۈچلۈك سادا كۆتۈرۈلدى.

زىخرۇللام شۇ كۈنى بىر مىلتىق بىلەن بىر پىلىموت غەنىمەت ئالدى. قارىماق قىلمىغان بولسا، زىخرۇللام قورالغا ئىگە بولالايتتىمۇ؟

— شۇنىڭ ئۈچۈن مەن دەيمەن، قارىماقنى بىلمىگەن ئادەم قەھرىمان ئەمەس!

— نېمە؟ نېمانداق باش؟ ئاخىرى يوق بارىكەن قىسمەن نادىروۋ. دېدىمغۇ، قارىماقچىلىقنىڭمۇ تۈز يولى بار، ھەممىلا جايدا قارىماق ئاقمۇرەمەيدۇ، بولۇپمۇ تىنچ قۇرۇلۇش دەۋرى. سىياسىي كۈرەش دەۋرىدە قارىماقلاردىن دۈشمەنلەر پايدىلىنىدۇ!

ئۇلارنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلدى. نادىروۋ مەسىت بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆز باشلىقىغا گەپ ياندۇرۇشقا باشلىدى. ئىبراھىموۋ ھازىرغىچە بۇ خىل ئەھۋالنى كۆرمىگەنىدى.

— سەن نېمە بولدۇڭ، نادىروۋ، سەن مەندىن نارازى ئوخشىمامسەن؟

— نارازى.

— نېمىدىن؟

— ئەشۇ ئىنتىزام ـ ئىنتىزاملىرىڭىزدىن نارازى. قارىماق مېنىڭ بېشىمغا چىقماس. ئەمما لېكىن، ئەشۇ ئىنتىزام ـ ئىنتىزاملىرىڭىز سىزنىڭ بېشىڭىزغا چىقىدۇ!

— مانا قارا، سەۋەب؟

— قارامىلىقتىن پايدىلانغان دۈشمەن، سىزنىڭ ئىنتىزام - ئىنتىزاملىرىڭىزدىن پايدىلانماسمۇ؟ مانا سىزنىڭ يۇمشاق، ئىتائەتمەنلىكىڭىز سىزنى تارىمغا ئېلىپ ماڭدى، ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك!

— تارىمغا بېرىشنىڭ نېمە زىيىنى بار، بوز يەر ئاچىمىز، بۇ، خەلققە، دۆلەتكە پايدىلىققۇ. قېنى، ئالدىڭىزدىكى رومكىنى كۆتۈرۈۋەت زىخرۇللام، يارايسەن، ھاراقنىمۇ كوماندا بىلەن ئىچىشكە ئادەتلەن!

— لاۋگەيگەچۇ؟ لاۋگەيگىمۇ كوماندا بىلەن بېرىشقا ئادەتلىنەيمۇ؟

— قوپاللىق قىلما نادىرووۋ، تاپتىن چىقىۋاتىسەن، گەپلىرىڭ نامىڭغا ماسلاشمىدى!

— بۇنداق قۇرۇق «قەھرىمان» دېگەن نامنى ئەخلەت ساندۇقىغا چۆرۈۋېتىمەن، ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك!

— نېمە دېدىڭ؟ سەن مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىدىن خەلقنىڭ ئالىي مۇكاپاتى بولغان ئالتۇن مېدال بىلەن مۇكاپاتلانغان، 1950- يىلى غەربىي شىمال بويىچە 1- دەرىجىلىك كۈرەش قەھرىمانى بولۇپ سايلانغان شان - شەرەپ ئىگىسى، نامىڭغا لايىق ئىش قىل، نامىڭغا يارىشا گەپ قىل، جەڭچى نادىرووۋ!

ئىبراھىموۋ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، تۆمۈردەك قارىداپ قوللىرىنى شىلتىپ نادىرووۋنى ئەيىبلىدى. نادىرووۋمۇ ئورنىدىن سەكرەپ تۇردى. ئۇ، باشلىقىغا ھۆرمەت بىلەن چاس بەردى ۋە قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ئىبراھىموۋغا قادىلىپ تۇرۇپ:

— شۇنداق، ھۆرمەتلىك پالكوۋنىك! لېكىن بۈگۈن يەنى 1962- يىلى كەچكۈزدە نادىرووۋ بىر ئەخلەت، سىزمۇ ھەم ئەخلەت، ئىشەنمىسىڭىز ئىختىيارىڭىز، ماڭا كېتىشكە رۇخسەت قىلىڭ!

— يوقال! — دېدى ئىبراھىموۋ بىگىز قولى بىلەن ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — ئىككىنچى ماڭا كۆرۈنگۈچى بولما!

نادىرووۋ سەندىرەكلەپ تالاغا — سىم - سىم يامغۇر قويۇنىغا قاراپ ئېغىر قەدەم باستى.

5

ئۇلار بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن يەنى 1954- يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيە مۇشۇ دېۋىزىيىسىنىڭ مەيدانىغا بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن كەلدى. شۇ چاغدا زىخرۇللام ئۇرۇش قەھرىمانى دېگەن نام بىلەن كۆكرىكىگە ئوردېنلار قاداپ مەملىكەتنىڭ چوڭ - چوڭ شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ ئېكىسكۇرسىيە قىلىپ قايتقان شەرەپ ئىگىسى ئىدى. ئۇ «بوز يەر ئېچىش» تا يەنە بىر چوڭ شان - شەرەپكە ئىگە بولۇشنى ئويلاپ ئىبراھىموۋ بىلەن بىللە خۇشاللىقتىن قەدەم كۆتۈرۈشكەندى. نادىرووۋ قارا كۈچنى ئايىماستىن كەتمەن - گۈرجەك بىلەن ئۈچ - تۆت يىل ئۈستەڭ - ئېرىق چاپتى، دەرەخ تىكتى، يەر تۈزلىدى، قارا كۈچ ھېسابىغا بىرەر قېتىم مۇكاپات ياكى ماختاشقا ئېرىشەلمىدى. ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە، ئۆمرىدە جەڭ كۆرمىگەن، بىر كەتمەن توپىنى نېرى قىلىپ باقمىغان ئىسلاموۋ «بوز يەر ئاچقۇچى قەھرىمان» دېگەن نام بىلەن بېيجىڭغا بېرىپ قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشتى. نادىرووۋ يېرىلغۇدەك خاپا بولۇپ ئىبراھىموۋغا:

— ئىسلاموۋ گومىنداڭدىن ئەسىرگە چۈشكەن، ئادەم چىشلەشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان نان قېپى. نان قېپىلارنى ئۈستۈرىدىغان قانداق ئورۇن بۇ؟ دېۋىدى، مەيداننىڭ مۇئاۋىن رەھبىرى بولغان ئىبراھىموۋ:

— ئۇنداق دېمە، ئۇنىڭ مەيدانى مۇستەھكەم، ئېڭى يۇقىرى! — دېدى.

نادىرۇۋ بۇ گەپلەرگە قارشى ھېچنېمە دېمىدى.

«باشقىلار 2 ـ 3 كوبادىن توپا قازغان يەردە مەن 80 ـ 90 كوبا (كۇب مېتىر دېمەكچى) توپا قازدىم. ئېرىدىق چېپىش، يەر تۈزلەشتە 7 ـ 8 ئادەمنىڭ چامىسىنى تۈگەتتىم. كىشىلەر بىر سېۋەت بىلەن توپا توشۇسا، مەن ئىككى سېۋەت بىلەن توپا توشۇدۇم. ئاتتەك ھارۋا سۆرىدىم، ماشىنىدەك يەر كولىدىم، قۇلدەك ئىستائەت قىلدىم، بۇلار مەيدان، ئاڭ ئەمەسمىكەن-ھە؟» دەپ ئويلىغانىدى ئۇ چاغدا نادىرۇۋ، لېكىن ئىبراھىموۋغا بولغان ئېتىقاد، ھۆرمىتى بۇ سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇتقۇزۇۋەتكەنىدى ...

ئۇلار سەككىز يىل بۇ يەرگە ئۇمىد بىلەن تەر تۆكتى. ئۇلارنىڭ تەرىدىن بۇ يەردە چىرايلىق ئۆيلەر، مېۋىلىك باغ، سايىلىق يوللار، سالا ئېتىزلار، ئورمان بەلباغلىرى پەيدا بولدى. ئۇلار بۇ شورتاڭ يەرگە راسا مۇھەببەت باغلاپ ئۇمىد چېچەكلىرى مېۋە بېرىدىغان چاغدا ئىبراھىموۋ بۇ يەردىن كېتىدۇ. ئۇ، مۇشۇ تۇپراقتا تۇغۇلغان بالىلىرىنى، مۇشۇ يەرنىڭ سۈتى بىلەن ئەتكەنچاي ئىچىشكە ئادەتلەنگەن بالىجان ئايالىنى ئېلىپ ئاتام ـ ئانام كۆرمىگەن چۆللەرگە كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا ھېلىقى ئىسلاموۋ بېكىتىلدى. ئۇ ئەمدى مەيداندا پەيدا بولغان بارلىق يېڭىلىقلارنىڭ ئىگىسى. ئىبراھىموۋ بولسا، ھەممىدىن مەھرۇم: خۇشاللىق، بەخت ئۇنىڭغا يات... بۇ قانداق ئىنتىزام ئىكەن؟ دۇنيادا بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوينىشىدىغان، بەختىنى ۋەيران قىلىدىغانمۇ ئىنتىزام بولامدۇ-ھە؟ ياق، ئىبراھىموۋنىڭ بىر ئاخشام قىلغان سۆزى نادىرۇۋ ئۈچۈن تېتىقسىز، مەنىسىز گەپلەر. شەخسىنىڭ ئارزۇسى ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە بويسۇنۇش لازىمىش. ھەممىلا جايدا، دائىملا شۇنداق بولامدۇ؟ چىرايلىق گەپنى جازا ئۈچۈن قوللانسا. شۇنىڭغىمۇ «غىڭ» قىلمىغۇلۇقمۇ؟ تېخى «ئىبراھىموۋ جىددىي پەيتتە تەۋرەندى» دېگەنلەرگە نېمە دېگۈلۈك؟ چېگرادىن قاچقانلارنى توسايمەن، دەپ تاياق يەپ ئورنىدىن ئۆرالماس بولۇپ قالغان ئادەم «تەۋرەنگەن» بولسا، قورقۇپ ئۆيىدىن چىقالمىغانلارچۇ؟ ئىبراھىموۋ بىلەن نادىرۇۋ ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماستىن قاچقۇنلارنى توستى، ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن ۋەتەن چېگرىسى تۆتلا قەدەم يەردىكى بۇ مەيداندىن قاچقانلار ناھايىتى ئاز بولدى. پۈتۈن ئىلى، چۆچەكتىن بۇ يىل 5- ئاينىڭ ئاخىرى بىر نەچچە تۈمەن ئادەم چېگرادىن ئۆتۈپ قاچالىدى. «تەۋرەنگەن» بولسا، ئىبراھىموۋ چېگرادىن ئۆتۈپ كېتەلمەيتتىمۇ؟ ئۇ، ئۆز يۇرتىنىڭ سېرىق توپىسىنى باشقا دۆلەتنىڭ ئالتۇن ـ جەۋھەرلىرىگە تەڭ قىلمايدىغان ئادەم، مۇشۇنداق ئادەملىكىنى ئۇنىڭ سۆزلىرى ئەمەس، يۈرىكى، ھەرىكىتى ئىسپاتلىغان، بۇنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، شۇنداق تۇرۇپ يەنە نېمىشكە ئۇنىڭغا قارا چاپلىنىدۇ، نېمىشكە ئۇ يىراق تەكلىماكانغا سۈرگۈن قىلىنىدۇ، ھە؟ ...

كەچكۈزنىڭ سىم ـ سىم يامغۇرى پۈتۈن يەرنى ئېچىتقان خېمىرغا ئوخشىتىپ قويغان، نەنىلا دەسسىسەڭ پاتىسەن، قانچە چاققانلىق قىلساڭمۇ پۇتلىشىسەن.

نادىرۇۋ ئېغىر خىياللار بىلەن، مەستخالدا ئىبراھىموۋنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقتى. مانا ئۇ بىر سائەتتىن بېرى بىردە پۇتلىشىپ يىقىلىپ، بىردە ئۆمىلەپ، كەچكۈزنىڭ كۆڭۈلسىز بۇ كېچىسى ئېتىز ئارىسىدا تەمتىلەپ

يۈرەكتە. ئۇ بەزىدە سۇنايلىنىپ يېتىپ قالىدۇ - دە، كىچىك قوللىرى بىلەن يەرگە تايىنىپ دەلدۈگۈنۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ. بەزىدە نەم توپىغا پېشانىسىنى قويۇۋېلىپ خۇددى يەرنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاۋاتقاندەك جىم ياتىدۇ. بەزىدە بولسا، بىر نىشانغا قول بومبىسى بىلەن ھۇجۇمغا ماڭغاندەك جەينەكلىرى بىلەن سۈرۈلۈپ ماڭىدۇ. ئۇ، بۇ ھەرىكەتلىرىدىن ھوزۇرلىنىدۇ، ھاياجانلىنىدۇ. ئۇ، ھەرىكەت قىلغانسېرى ئۆز ھوشىدىن ئايرىلىپ ئۆتمۈشتىكى ئىشلار بىلەن ھازىرقى ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ بىلەلمەي قالىدۇ. تۇرۇپلا يەنە ئۆزىنىڭ مەست ئىكەنلىكى، ئۆيىدىن يىراقتا، ئاشلىقى يىغىلىپ بولغان ئېتىزلاردا ئۈمىلەپ يۈرگىنىنى بىلىپ قالىدۇ - دە، تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ... لېكىن يەنە دەرھاللا ھازىر بىلەن ئۆتمۈش ئارىلىشىپ كېتىدۇ.

... پىيادە كېتىپ بارغان. ھارغىن ئەسكەرلەر ئۆتەي بىلەن جىمك ئارىلىقىدىكى چۆلدە ئۇزۇن سەپ تۈزۈپ كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا سېرىق سەللە ئورىغان پولك كوماندىرى ئاتتا مەزمۇت ئولتۇرۇپ بارماقتا. ئىسپانىكىلارنىڭ قاسقانلىرى تەردىن شورلاشقان، گىمناستوركىلارنىڭ يەلكىلىرى ھۆل ... ئېغىر ئۆتۈكلەر تاقراق يەرگە رىتىم بىلەن تەكشى ئۇرۇلغاچقا، «گۈپ - گۈپ - گۈپ» قىلغان كۈچلۈك سادا پەيدا بولۇپ چاڭقىغان، چارچىغان جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدە ھاياجان، غۇرۇر پەيدا قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنگە قارشى جەڭگە ماڭغان خەلق ئوغلانلىرى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىدۇ - دە:

— بىز مانا فرونتقا ماڭدۇق ... دېگەن ناخشىسىنى قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ئېيتىدۇ ... نادىروۋنىڭ ئاۋازى چىقمىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئاۋازى بىلەن دۇنياغا ئاڭلانغىدەك قىلىپ ۋارقىراپ، ئۆزىنىڭ دۈشمەنگە قارشى جەڭگە كېتىۋاتقىنىنى ئىپادىلىمەكچى بولدى، لېكىن ئۇنىڭ گېلى قۇرۇپ ئاۋازى پۈتكەن. ئۇ، قانچە چىڭقىلىسىمۇ ھامان ئاۋاز چىقىرالمىدى. ئۇنىڭ چاڭقاق، تىنجىقتىن ھالى قالمىدى، ئۇنىڭ نەم يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ ياتقۇسى كەلدى. «ھەسسىنە، بىر يۇتۇم سۇ بولسىدى، لەۋدەمنى نەمدەپ ئالسام ناخشىغا قوشۇلاتتىم». بىردىنلا ئات تۇيىقى پېتىپ پەيدا بولغان كۆلچەكتە سارغۇچ سۇ كۆرۈندى. نادىروۋ كوماندىرىدىن سورىمايلا سۇغا دۈم ياتتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى ئىلمان، شورلۇق توپىنى يالىدى ... ئۇ، شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ جىڭ يولىدا ئەمەس، مەيدانىنىڭ بىر ئېتىزدا دۈم يېتىپ لايىنى يالاۋاتقىنىنى بىلدى؛ ئۇ، چاڭقاپ تەشنالىقتىن شۇنداق قىلغانىكەنىدە...

ئۇ، ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ ئاسمانغا قارىدى. يۇلتۇزسىز ئاسمان ئۇنىڭغا تۇم قارا كۆرۈندى، سىم - سىم يامغۇر ئۇنىڭ ئۈستى - بېشىنى بەدىنىگە چاپلىشىۋەتكەن، لېكىن ئۇ ھامان قىزىپ تۇراتتى. ئۇ، سۇ ئىزدەپ قاراڭتۇل كۆرۈنگەن دەرەخلەر تەرەپكە ماڭدى. ئۇ، دەرەخلەرنى بىر - بىر قۇچاقلاپ شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇنىڭ بويىغا كەلدى - دە، قىرغاقتىن تۆۋەنگە قوللىرىنى سوزدى. قوللىرىنى سوزدى - دە، سۇغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن چۈشۈپ كەتتى. سۇدا بىردەم ئاققاندىن كېيىن ھوشىنى تاپتى - دە، قىرغاققا ياماشتى. قىرغاق تىك - غىلتاڭ ئىدى. ئۇ، تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ يۇقىرىغا ياماشتى، لېكىن

سىرىلىپ چۈشۈپ كەتتى، يەنە ياماشتى، يەنە چۈشۈپ كەتتى... ئۇ ئاخىر يەنە ئۆتمۈشتىكى ئىشلار بىلەن ھازىرقى ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇشقا باشلىدى: ئۇ ياماشماقتا، خىيالىدا ئۇ، جان بىلەن ئويناشقاندىغان بىر ئىشتا بىرلا ھەرىكەت خاتا بولسا، ئۇمۇ سەپداشلىرىدەك شېخىللىق يەرنى قۇچاقلاپ مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىدۇ. ئۆمۈلەش كېرەك، دۈشمەن پىلىموتى توختىماستىن ئەجەل ئۇرۇقى چاچماقتا. ئۇنىڭ غايە ۋە ئىرادە بىلەن ئۆمىلەشكەن قانچە سەپداشلىرى شۇ ئۇرۇقلاردىن ھالاك بولدى. ئەنە ئۇلارنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسەتلىرى، مانا نادىروۋمۇ سەپداشلىرىنى باغرىغا باسقان ئانا تۇپراقنىڭ كۆكسىدە ئۆمىلىمەكتە. ئۇ، ئەزىز ئانىنىڭ بەدىنىگە چاپلاشقان سۈلۈك قۇرتنى قولىدا مەھكەم تۇتۇۋالغان بومبىلىرى بىلەن يوقىتىدۇ. مانا قارامىلىق-باتۇرلۇق ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدىغان پەيت كەلدى. ھەي ئىبراھىموۋ ئەندى نېمىمۇ دەيسىزكىن، مانا مەن دۈشمەن پوتەيىگە قاراپ ئۆمىلەپ كېتىۋاتىمەن، ھازىرلا بۇ پوتەي كۆل ۋە ئىسقا ئايلىنىپ ئەبەدىلئەبەد غىڭ قىلالماس بولۇپ قالىدۇ...

زىخرۇللام ھازىر پارتىزان ئەمەس، ئۇ، جەڭچى، مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ بىر جەڭچىسى، 1945- يىلى 4- ئايدىن بېرى شۇنداق. ئۇلارنىڭ پىيادىلەر 4- پولكى جىڭ، شىخولارنى ئازاد قىلىپ ئۈرۈمچىگە، پۈتۈن گومىنداڭ ئىشغالىيىتىدىكى جايلارغا يۈرۈش قىلىپ زالىم، چىرىك ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرىدۇ، گومىنداڭنىڭ ھېلىقى مۇز چىراي چېرىكلىرىدىن قىساس ئالىدۇ. ئۇلار، پاك-نومۇسلۇق، يۈزى تۆۋەن ئۇيغۇر قىزى ھېپىزەمنى زورلۇق بىلەن ئاياغ - ئاستى قىلىپ ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. زىخرۇللامنىڭ يېزىقلىرىنى قارىياغاچقا باغلاپ ئۇردى. زىخرۇللامنىڭ بۇ

ۋەھشىلەرگە غەزىپى چەكسىز. زىخرۇللام قاراشلىق بولغان 4- پولكىنىڭ 1 - باتالىيون 3 - روتىسى شۇنىڭ ئۈچۈن تاغ - داۋان ئېشىپ، سايرام كۆلى بويىغا كەلگەندە روھلىنىپ:

پولاتتەك چېنىققان باتۇر قوشۇن بىز،
ئۈمىدىمىز مەھكەم ۋەتەن ئوغلى بىز.
دۈشمەنگە قارشى قانلىق كۈرەشتە،
كۆكرەك كېرىپ ئالغا باسىمىز!

دېگەن مەشھۇر مارشنى بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ئېيتتى-دە!

ئۇ ئۆمىلىمەكتە، نەگە كېتىپ بارىدۇ؟ دۈشمەن پوتەيىگە قاراپمۇ؟ بۇ قەيەر؟ باجاخۇ بىلەن يۇگجىخۇ ئەتراپىدىكى يۇلغۇن - چاتقاللىقمۇ؟ زىخرۇللام بىلىدۇ، ئۇنىڭغا روتا كوماندىرى ئېيتقان. بۇ يەر جەڭدىكى گومىنداڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلى. بۇ يەردىكى قوم دۆڭلىرىدىن ئايرىغىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن ئاكوپ - پوتەيلەرگە تورسىمان مۇداپىئە ئوت كۈچى شەكىللەندۈرگەن. كوماندىرلار كۈندۈزى يەر تۈزۈلۈشىنى تەكشۈرۈپ، بۇ قىيىن جايغا ھۇجۇم قىلىشنىڭ يوللىرىنى بېكىتكەن. مانا گۇگۇم مەھەل، باتالىيون كوماندىرى سۈرلۈك، قارا چوقۇر يىگىت ۋارقىرىماقتا: «باتالىيونىمىزنىڭ باجاخۇنى ئېگىلىشى ئۈچۈن دۈشمەنىنىڭ ئالدىنقى ئۈچ پوتىيىنى ۋەيران قىلىشىمىز كېرەك. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنى خالايدىغانلار سەپنىڭ ئالدىغا چىقىڭلار!» كوماندىرنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەنلا زىخرۇللام بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى: «مەن تەييار!»

زىخرۇللام باشلىق بەش جەڭچى قوراللىرىنى چىڭ تۇتۇپ، بەللىرىگە گراناتلارنى ئېسىپ جەڭچىلەر ئالدىدا قەسەم بېرىشتى: «ئازادلىق ئۈچۈن ئاخىرقى بىر تامچە قېنىمىز

قالغىنىچە جەڭ قىلىمىز!» ئۇلار قومۇلۇقتا يەر بېغىرلاپ دۈشمەن پوتەيىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئىككى تەرەپنىڭ ئوقلىرى ئۇچرىشىپ ئاسمانىدا ئوت دېڭىزى شەكىللەندۈرگەن — خۇددى بۇلۇتلار كۆيۈۋاتقانىدەك، ئاسمان ئېرىۋاتقاندەك...

«دۈشمەننىڭ دىققىتىنى بىزدىن قاچۇرۇش ئۈچۈن، بىزنىڭكىلەر ...» زىخرۇللامنىڭ يېنىدىكى يىگىت دۈشمەن پوتەيىگە 70 مېتىر قالغان يەردە خۇشاللىق بىلەن ئاسمانغا قاراپ پىچىرلاۋېتىپ گېپىنى ئاخىرلاشتۇرالماي قۇربان بولدى ... «دۈشمەن بىزگە ئوق ئاتماقتا!» زىخرۇللام كەينىگە بۇرۇلۇپ بۇ گەپنى دېگۈچىلا قالغان ئۈچ جەڭچىمۇ يارىدار بولدى. زىخرۇللامنىڭ غەزىپى تاشتى، ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنى كۈچى دۈشمەن پوتەيىگە مەركەزلەشتى. يولغۇنلار ئارىسىدىكى قۇم دۆۋىسى ئاستىدىن توختىماي ئوت چىقاتتى. ئۇنىڭدىن چىققان ئوقلار زىخرۇللامنىڭ ئەتراپىدىكى قۇملار ئۈستىدە «پىژ - پىژ» قىلاتتى. تەخمىنەن پوتەيگە 50 مېتىردەك يېقىنلاشقاندا، زىخرۇللام يەردىن گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ قولىدىكى گراناتنى ئوت ئېغىزىغا قارىتىپ ئاتتى. «گۈمباك!» زىخرۇللام ئىس - تۇتەك ئارىسىدا تۇرۇپ ۋارقىرىدى: «ھۇررا!» ئۇ، تۇتەك ئارىسىدا يىلاندەك چەبدەسلىك بىلەن ئۆمىلەپ ئىككىنچى پوتەيگە يېقىنلاشتى ۋە غەزەپ بىلەن بۇ پوتەيگە قارىتىپ گرانات ئاتتى. بۇ پوتەيمۇ ئىس - تۇتەك ئارىسىدا قالدى. گومىنداڭ چېرىكلىرىنىڭ ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراشلىرى، نېمىنىدۇر تىللاشلىرى ئاڭلاندى: «ئامادى زېي دۈڭشى!» دېگەن تىلنى زىخرۇللام سۈيدۈڭدە ھېلىقى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىن ئاڭلىغانىدى. تۇتەك ئارىسىدا ئۆمىلىشىپ قېچىۋاتقان ئەسكەرلەرگە زىخرۇللام يەنە گرانات ئاتتى ئىككى گومىنداڭچى يەر چىشلىدى. «بەش ئىت يەر چىشلىدى، تۆت ھەمراھىم ئۈچۈن يىگىرمىسىنى يەر چىشلىتىمەن!» بىرنەچچىسى ئۆمىلىشىپ 3-پوتەيگە كىرىۋېلىشتى ۋە زىخرۇللامغا قارىتىپ پىلىموتتىن يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئوقلار خۇددى دوددشاڭنىڭ پاشىلىرىدەك غىڭشىماقتا. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئەجەل چىلبۆرىلىرى ھۇۋۇلىماقتا. لېكىن زىخرۇللامنىڭ قەلبىدە دەھشەت، قورقۇش يوق. قىساس، نەپرەت، پاراسەت ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان، ئۇ بىردە ئۆمىلەپ، بىردە دومىلاپ، بىردە يەر بېغىرلاپ، ھەر بىر يولغۇن، ھەر بىر دۆمبەلچىنى پاناھ قىلىپ ئەجەل بىلەن ئېلىشماقتا. ئۇنىڭ ئالدىدا توپ يولغۇن بار، شۇنىڭغا يېتىۋالسىلا...«پىژ-كوش، چىۋ»... ئەجەل ئاۋازلىرى خىلمۇ خىل. مانا ئۇنىڭ بىر يانپىشى كۆيۈشتى، ئۇ سىلاپ كۆرۈپ ئىسسىق قاننى بىلدى، ئۇنىڭ بېشى ئايلىنىپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. لېكىن ھازىر ئارام، ئۆكۈش-ئۆلۈش دېگەن سۆز. ئۇنىڭغا لازىمى قەيسەرلىك، جانپىدالىق. ئۇ بىر توپ يولغۇننى نىشانلاپ ئۆمىلىدى. ئۆز يېرىدە ئۆسكەن ئاشۇ بۈك يولغۇن گويا ئۇنىڭ ئانىسى، دوستى - ئىگارى. مانا ئىرادە - غەيرەت يەڭدى-ئۇ يولغۇن تۈۋىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ، ئەتراپىدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن دۈشمەنلەرنى كۆردى: «تېخى تىرىك تۇتماقچىمۇ سەنلەر!» دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ. ئەتراپىدا يەنىلا ئوقلار ۋىژىلدىماقتا، قۇملار توزىماقتا. زىخرۇللام سالماقلىق بىلەن مىلتىقىغا ئوق باستى ۋە پۈتۈن زېھنى بىلەن دۈشمەنلەرنى كۆزەتتى. ئىككى نەپەر دۈشمەن يېقىنلىماقتا، مانا ئۇلار 20 مېتىردەك يېقىنلىدى. زىخرۇللام مىلتىق تەپكىسىنى باستى. ئالدىدىكى ئىككى،

تەلەتتى تولىمۇ قورقۇنۇچلۇق دۈشمەندىن بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىراپ يېنىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ «گۈپ» قىلىپ چۈشتى، يەنە بىرسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى، لېكىن زىخرۇللامنىڭ ئوقى ئۇنىمۇ جىمىقتۇردى. قىسمىنىڭ توپ ئوقلىرى زىخرۇللامنىڭ ئۈستىدىن ۋاژىلداپ ئۆتۈپ، دۈشمەن ئىستېھكاملىرىنى پاچاقلىماقتا. چاڭ - توزان، ئىس - تۈتەك، قاڭسىق پوروخ ھىدى كۆز ئاچقۇزمايدۇ. زىخرۇللام 3 - پوتەيگە قاراپ ئۆمىلىدى. تۇيۇقسىز دۈشمەن پىلىموتى يەنە تىلغا كىردى. لېكىن زىخرۇللام بۇ چاغدا پوتەينىڭ تۈۋىگە كېلىۋالغانىدى. ئۇ چەبدەسلىك بىلەن پوتەينىڭ ئارقا ئىشىكىدىن پوتەي ئىچىگە بېسىپ كىردى - دە، پۈتۈن دىققىتى بىلەن پىلىموت ئېتىۋاتقان ياش دۈشمەننىڭ بېشىغا مىلتىق پاينىكى بىلەن ئۇردى. ئىككىنچىسى غالجىر ئىتتەك زىخرۇللامغا ئېتىلدى. ئۇلار يەكمۇ يەك ئېلىشتى. دۈشمەن تەپتى، چىشلىدى، زىخرۇللام پۈتۈن غەزىپىنى تارمۇش بارماقلىرىغا يىغىپ دۈشمەننىڭ كانىيىدىن بوغدى... ئۇ، «ھۇررا» ساداسى ئىچىدە كۆزىنى ئاچتى. سەبداشلىرى ئۇنى ئاكوپتىن تاپقاندا ئۇنىڭ قوللىرى دۈشمەن كانىيىدا، ئۆزى ھوشسىز ياتقانىكەن...

ئۇ، ئىككى قولى بىلەن شۇ تاپتا نېمىنى بوغماقتا، ئۇ «ھۇررا»غا ئوخشاش بىر سادا بىلەن ھوشىغا كەلدى. ئۇ تىترىمەكتە، سادا «ھۇررا» ئەمەسكەن، ئۈستىدىن ئارتىلىپ چۈشۈۋاتقان سوغۇق سۇ ئىكەن، ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتۇۋالغىنى دۈشمەن كانىيى ئەمەس، سۇ بويىدىكى بىر تۈپ ياش دەرەخنىڭ غولى ئىكەن...

ئۇ ئويدانلا سەگىدى - دە، جالاقلاپ تىترەپ قىرغاققا ياماشتى. كۈيۈشكەن قوللىرى بىلەن تىك قىرغاقنى تاتىلاپ يۈرۈپ قىرغاققا چىقتى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ھۆل، تاماكىسىمۇ سۇ. سەردىگىسىمۇ سۇ! ئۇ، ئەلەم بىلەن يىراققا قارىدى. يىراقتا بىر خىرە يورۇق كۆرۈندى. ئۇ شۇ ياققا قاراپ ئېغىر قەدەم بىلەن جالاقلاپ تىترەپ تۇرۇپ يۈرۈپ كەتتى.

بىردەمدىن كېيىن بىر دېرىزىنى چەكتى. ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى چىقتى:

— كىم؟
— ئىسلاموۋ بارمۇ؟

ئايال دېرىزىگە يۈزىنى ياقتى:

— سىزمىدىڭىز. نېمانچە تىترەيسىز، ھودۇقۇپسۇ؟ باشلىقىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ سورايدۇ تېخى. ۋۇي خىزىمەن چوقۇر، قېنى ئۆيگە كىرىڭ، ئىككى رومكا ئىچىپ ئىسسىنىۋېلىڭ!

زىخرۇللام ئويلاپ تۇرمايلا قاراملىق بىلەن قىيا ئېچىلغان ئىشىكتىن ئۆيگە قەدەم باستى...

2 - قىسىم

ئۇنتۇلماس كەچكۈز

1

يۈك - تاق بېسىلغان كوزۇپنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئالتە جان - يېتىپ قوپۇپ ئارام ئالغىدەك ئورۇن ھازىرلانغان «ئازاد» ماركىلىق ماشىنا يولدا ئىڭگىلداپ مېڭىۋاتقىلى مانا ئىككى سائەت بولدى. ماشىنىدىكى بىر جۈپ ئەر - ئايال بىلەن ئىككى بالىنىڭ كۆزلىرى ياش، باشلىرى چۈشكەن. ئۇلار مۇشۇ ماشىنىغا نەچچە يېرىم ئاي مادارمىش. ئىككى قېتىم — بىر قېتىم بۆك قاردىغاينىڭ تەلكە داۋىنىدىن، يەنە بىر قېتىم تايتاقىر ئايغىر بۇلاق داۋىنىدىن ئۆتۈپ چەكسىز كەتكەن قومۇلۇقلار ئارىسىدا، سۇيى كەمچىل، چاڭ - توزانلىق يەرلەردە، قالغان ئۆمرىنى ئۆتكۈزەرمىش.

— نېمىشكە گومىنداڭغا قارشى چىققانسىلەر؟

— نېمىشكە ئەسكەر بولغانسىلەر؟

— نېمىشكە ئورۇسلاردەك «يوپ، لوپ، روپ» بولۇۋالغانسىلەر!

ئىبراھىموۋ بۇ سوئاللارنىڭ ھېچقايسىسىغا جاۋاب بەرمىدى. ئۇ بۈگۈن ئەتىگەن ئۆزىنى ئۆزاتقىلى كەلگەنلەر ئىچىدە نادىروۋنىڭ يوقلۇقى، ئىسلاموۋنىڭ ھازازۇل ئايىلىنىڭ ۋارقىراپ - جارقىراپ قىلغان سۆزلىرى ئۇچۇن خاپا ئىدى.

— جەڭدە قەھرىمانلىق قىلسىلا ھېساب ئەمەستە، ئادىم دېگەن ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش كېرەك. شۇنچە تۇتۇۋالساق قونغىلى ئۇنىماي مېڭىپ، ئىسلاموۋنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغىنى نېمىسى!

ئىبراھىموۋنىڭ ئايالى مېھرىلىك، ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن ئېرىگە قاراپ قويۇپ قوشۇمچىلىدى:

— ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىسلاموۋ ئۆيىدە يېرىقكەن دەڭا!

— بىرىڭلارنى تاردىغا ئەۋەتىپ، بىرىڭلارنى ئاشۇنداق رەللە قىلىپ قىينايدۇ. سىلەرنى كىم ئىنقىلاب قىلسۇن دەپتۇ؟

— بولدى قىل رەپقەت؟—ئىبراھىموۋ چوڭ ئوغلىغا ۋارقىرىدى.

— ئۇ يەردە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولمىسا، بىزگە ئىستىقبال لازىم ئەمەسمىدى، بىز نېمە قىلغانغا جازالىنىمىز؟

— بالام شەپقەت، نەچچە قېتىم دېدىمغۇ، مەكتەپىمىزمۇ، ئوقۇماستىنمۇ ئىستىقبال تاپقىلى بولىدۇ، دەپ.

— دادا، سىز ئىستىقبال دېگەننى باشقىچە چۈشىنىسىز، بىز باشقىچە،—دېدى كىتاب ئوقۇپ خاپا ئولتۇرغان راھىلە دادىسىغا «يالت» قىلىپ قاراپ قويۇپ،—خەلق ئۇچۇن ئىشلىسە، تۆھپە قوشسىلا ئىستىقبال دېگەن شۇ، دەيدىكەنسىز. كەتمەن چاپسىمۇ، كېچە - كۈندۈز يوقا تۇرسىمۇ، سۇ ساتسىمۇ، ئىشلىسىلا بولدى، دەيدىكەنسىز. بىزچە، بۇ بىر كونىچە قاراش. ئوقۇپ زامانىۋى بىلىم، يۇقىرى ئاڭ-ئەخلاق پەزىلەتكە ئىگە بولغاندىلا ھەقىقىي ئىستىقباللىق بولالايدۇ.

— ھەدەمنىڭ پىكرى توغرا!—دېدى ئاپىسىنىڭ يامېشىغا بېشىنى قويۇپ، سۇنايلىنىپ ياتقان كەنجى قىزى شادىيەمۇ دادىسىغا قارشى چىقىپ.

— قويساڭلارا، سىلەر بولساڭلارمۇ داداڭلارغا ئارام بەرسەڭلارا،— دېدى ئانا—ھېچبىزەم كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ،—سىلەرنى بىر ئامال قىلىپ ئوقۇتارمىز، داداڭلارنىڭ سىلەرنى كەتمەنگە سېلىش نىيىتى يوق.

-- كەتمەننىڭ نېمىسى يامان، ئاتا - بوۋىمىزمۇ شۇ كەتمەن بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەن. كەتمەن بىلەن ئىستىقباللىق بولغىلى بولمايدۇ،دېسەڭلار، بۇ گەپ تولىمۇ خاتا، بالىلىرىم. ئىستىقبال دېگەن خەلققە پايدىلىق-يارامىلىق بولۇش دېگەنلىك!

— بىر دېھقان بىلەن ئاتوم بومبىسىنى ياساپ چىقالايدىغان ئالىمنىڭ تۆھپىسى ئوخشاش ئەمەس، ئۇلارنى سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. دېھقان بولماق ئەڭ ئاسان. كىملا بولسا دېھقان بولالايدۇ. لېكىن ئالىم بولماق ناھايىتى تەس، بىر ئۆمۈر تىرىشسىمۇ ئالىم بولغىلى بولمايدۇ...

— بولدى قىلىڭ راھىلە،—دېدى ئىبراھىموۋ ئەلەم بىلەن قوللىرى تىترىگەن ھالدا موخۇركا بۇراپ،—سىلەر بىلەن مۇنازىرە قىلىشنى خالىمايمەن، مەن پارتىيىمىزنىڭ چاقىرىقى بىلەن يىراق تەكلىماكانغا بوزيەر ئاچقىلى

كېتىپ باردىمەن. سىلەر مەن بىلەن بېرىشنى خالىمىساڭلار، ئۈرۈمچىدە قېلىڭلار، مەن سىلەرنى قالدۇرۇپ ئاپاڭلار بىلەن بىللە باراي!

— ياق، دادا، بىز سىلەردىن ئايرىلمايمىز.

— باياتىن چېقىشتۇق، دادا، بىزمۇ بوزيەر ئاچىمىز، چۆللەرنى كۆكەرتىپ، ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش كۈرىشىگە ھەسسە قوشىمىز!

— خاتىرجەم بولۇڭ، بىز كەتمەن-گۈرجەك بىلەن ئىستىقبال تاپىمىز!

— بىر كىشىنىڭ قابىلىيىتى ھەر خىل بولىدۇ. لېكىن ئۇ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلسىلا ئىستىقباللىق بولىدۇ. مەن ساتىراشلىق قىلىمەن!

— مەن ياماقچىلىق قىلىمەن!

— مەن ئاشپەزلىك قىلىمەن!

— مەن دوختۇرخانىدا تازىلىق ئىشچىسى بولىمەن!

بالىلىرىنىڭ بۇ قىزغىن گەپلىرى ئىبراھىمۇنىڭ ئاغرىغان يېرىگە تۇز بولۇپ قۇيۇلدى. ئۇنىڭ يوغان، قاراكۆزلىرى تۇمانلاشتى. ئۇ، كۆز يېشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئاچچىق تاماكىدىن قاقاپ كەتكەن بولۇپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ يادىغا بىر سىياسىي كومىسسارنىڭ ئۆسكىلەڭ ئاق ساقاللىق چىرايى، ياشاڭغىراپ تۇرۇدىغان كىچىك كۆزلىرى كەلدى. ئۇ، ئاغزىدىن قارايغان چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھېجىيىپ:

— لاۋئى، نەنىنىۋەن روھىنى ئۇنتۇماڭ، ئۇ بىر ئەڭگۈشتەر. تەكلىماكاندا بوز يەر ئېچىشنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى مۆلچەرلىگۈسىز، شۇنىڭ ئۈچۈن سىزدەك يارامىلىق كادىرلارنى ئۇ يەرگە ئەۋەتىۋاتىمىز. پارتىيە تەشكىلى سىزگە ئىشىنىدۇ. سىز بۇ ئىنقىلابىي ۋەزىپىنى شەرەپلىك دەپ چۈشىنىسىز!

«ئاھ نادىروۋ، سېنىڭ گەپلىرىڭ ئەجەبمۇ جېنىمغا تەگدى! چىرايلىق گەپ، ئىنقىلابىي شوئارلار بىلەنمۇ ئادەم جازالىغىلى بولىدۇ. سىز سۈرگۈن قىلىندىڭىز، ئۆز يېرىڭىزدە تۇرۇشقا ئىشەنچىسىز، سىزنى ھامان بىر كۈنى ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلىدۇ، دەپ قارايدۇ، شۇڭا سىزنى تارىمغا سۈرگۈن قىلدى، دەيسىنا؟ ئاشۇ پېشقەدەم ئىنقىلابچى، بىر دىۋىزىيىنىڭ سىياسىي كومىسسارىمۇ چىرايلىق گەپ بىلەن ئادەم جازالارمۇ؟ مەن راستىنلا جازالىنىۋاتىمەنمۇ؟ مەيلى، مەن جازالانسام جازالىناي، نادىروۋقا يامان بولدى. ئۇنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ئادەم ئەندى يوق. ئىسىت، ئاخشام نېمىشقىمۇ ئۇنىڭغا قوپاللىق قىلغاندىمەن!...»

ئۇنىڭ خىيالى نادىروۋقا كۆچۈش بىلەن ئەتىگەنكى ئۇزاتقىلى چىققانلار ئارىسىدا ئىسلاموۋنىڭ ئالتۇن چىشلىق، كولسىمە يېرى ئاشلەڭپۇڭدەك تىترەپ تۇرىدىغان ئايالىنىڭ كۈلۈپ تۇرۇپ قىلغان سۆزلىرى يادىغا كەلدى:

— پاھ، پاھ، پاھاھى-ھى-ھى، ۋايقانداق قىلاي، يېرىم كېچىدە، چىلىق-چىلىق سۇ، غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ دېرىزىگە كەلمەسمۇ، قورقۇپ ئۆلەي دېدىم، دىجورنىغا خەۋەر قىلىپ سولىتىۋېتەيمۇ دېدىم. لېكىن نېمىلا بولمىسۇن «قەھرىمان»دە. ئىسلاموۋنىڭ يۈزىنى قىلدىم. ئىسسىنىۋالاي دەيدۇ تېخى، ماقۇل دەپ ئىشىكنى ئېچىپ بەرسەم، ئۆيگە كىرىۋېلىپ قېلىنلىق قىلغىلى تۇرغىنىنى دېمەمسىلەر، ھاراق دەيدۇ، ماقۇل دەپ بەردىم، سەي-زاكۇسكا دەيدۇ، ماقۇل دەپ تەييار سەينى ئىسسىتىپ بەردىم. تېخىمۇ غىق مەست بولۇۋېلىپ قېلىنلىق قىلىپ: زادىلا ئىسسىنالمىدىم، ئىچ-ئىچىمدىن تىترەۋاتىمەن، كېلىڭ، سىزنىڭ بەدىنىڭىز ئون مېتىر يەردىكى مۇزنىمۇ ئېرىتەلەيدۇ، مېنى ئىسسىتىپ

قويۇڭ دەيدۇ تېخى، ۋاي يۈزسىز، ۋاي شەرمەندە، ھى ـ ھى ـ ھى!...

ئىبراھىموۋ رەھبەرلەرنىڭ ئۇزىتىش يۈزىسىدىن قىلىشقان «يوللۇق» گەپلىرىنى ئاڭلىغان بولۇپ، ئايالنىڭ يۇقىرىقى گەپلىرىگە قۇلاق سالغانىدى، ئايال بېشەملەشكىلى تۇردى، ئۇ، چىدىماستىن مەيدان رەھبەرلىرىنىڭ گەپلىرى تۈگىمەيلا نېرىغا ـ بىللە مۇشۇ مەيدانغا كەلگەن سەپداشلىرىنىڭ يېنىغا كەتتى.

بايىقىن غىڭىلداپ ماڭغان ماشىنىنىڭ بىردىنلا ئاۋازى ئۆزگەردى.

ــ سايرام كۆلى!ــ دەپ ۋارقىراشتى ماشىنىنىڭ ئۈستىدىكى بېرىزىن يوپۇقنى قايرىشىپ سىرتقا بېشىنى چىقىرىشقان باللار. باللار تۇنجى قېتىم سايرامنى كۆرۈشمەكتە.

ئىبراھىموۋ «سايرام» دەپ تەكرارلاپ قويدى. ئۇ بىرىنچى قېتىم ـ 1945 ـ يىلى يازنىڭ تازا ئىسسىق كۈنلىرىدە غۇلجىدىن پىيادە يولغا چىقىپ تەلكىدىن ناخشا بىلەن ئاشقان. ئۇلار سايرام بويىغا كەلگەندە قانداق خۇشال بولۇشقانىدى ـ ھە؟ سايرام ئۆزىنىڭ چىرايلىق بۈژغۈنلۇق دولقۇنلىرى، ئەينەكتەك سۈزۈك سۈيى، جانغا ئارام سالىدىغان شامالىرى بىلەن جەڭچىلەرنىڭ ھارغان تەنلىرىگە قانچىلىك ئارام بەرگەنىدى ـ ھە؟ شۇ چاغدا نادىرووۋ ئۆزىنىڭ دېھقانغا خاس خۇش خۇيلۇقى، تۈز كۆڭۈللۈكى بىلەن ئۆز خۇشاللىقىنى ناخشا بىلەن ئىپادىلىگەنىدى:

ئانىجان يادىمدا بار،
ئاق سۈت بېرىپ باققانلىرىڭ.
تەشنا بولۇپ تاڭ ئۇردىغا،
دىلغا ئوت ياققانلىرىڭ.

ناخشىنىڭ قايتۇرمىسىغا پۈتۈن جەڭچىلەر قېتىلغان:

جان پىدا ئەيلەپ بۆگۈن،
قىلىمىز قەرزىڭ ئادا...

ئۇلار ياپپېشىل چىمەنلەردە ئېغىناشقان، چېلىشقا چۈشكەن. چېلىشتا پولك بويىچە زەخرۇللامغا بوكە چىقمىغانىدى...

«زەخرۇللام،ــ دېدى ئىبراھىموۋ ئۇھ تارتىپ قويۇپ،ــ نېمىشكە سېنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغىنىمنى چۈشەنمىرسەن ـ ھە؟ ئىسست، ئۆزۈڭنى تۇتۇپ قالغان بولساڭ سەنمۇ يولداش لى چاڭلىنىدەك ئۆسكەن بولاردىڭ. لى چاڭلىن بىلەن سەن مەملىكەتلىك كۆرەش قەھرىمانلىرى يېغىنىدا تونۇشقان. لى چاڭلىن 12 ـ كورپۇسنىڭ، سەن 5 ـ كورپۇسنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئۇرۇش قەھرىمانى ئىدىڭلار. لى چاڭلىن ھازىر بىر ھەربىي رايونىنىڭ رەھبىرى، سەن بولساڭ...»

ــ دادا، سىلەر ھېلىقى چاغدا سايرام بويىغا پىيادە مېڭىپ، قانچە كۈندە كەلگەنىدىڭلار؟

بالىسىنىڭ سوئالى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ قويدى.

ــ 3 ـ كۈنى چۈشتە تەلكە داۋىنىدىن ئاشقانىدۇق.

ــ يۈكلىرىڭلار ئېغىرمىدى، دادا؟

ــ ياق، سۇ بىلەن سوخارىدىن باشقىسىنى ماشىنىلارغا باسقانىدۇق.

ــ سىلەر نېمىشكە ماشىنا بىلەن ماڭمىغان، دادا؟

ــ نەدە ئۇنچىلىك جىق ماشىنا بولسۇن قىزىم!ــ دېدى ئىبراھىموۋ قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ.

ــ ستالىن مىلتىق بەرگەنىكەن، نېمىشكە ماشىنا بەرمىگەن، دادا؟

ــ ستالىن...ــ دېدى ئىبراھىموۋ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ،ــ بىزگە قورالمۇ بەردى، لېكىن يولىمىزنىمۇ توسىدى. بىزنىڭ ماناس

دەرياسىدىن ئۆتۈپ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىشىمىزغا يول قويمىدى.

— نېمىشكە، دادا، ستالىن ئۇنداق قىلمىغاندۇ، دادا؟

— سىز بىلمەيسىز قىزىم، — دېدى ئىبراھىموۋ موخۇركىسىنى شوراپ قويۇپ، — ئۇ چاغدا بىزمۇ بىلمەيتتۇق. مەن ھەتتا نادىرووۋلار ماناس دەرياسىدىن ئۆتمەيمىز، دەپ جېدەل قىلغاندا ئۇلارنى ئەيىبلىگەن. لېكىن ھازىر بىلدىم: بىز 1944 - يىلى كەچكۈزدە ئىنقىلاب باشلاپ، 1945 - يىلى كۈزدە ماناس دەرياسى بويىغا كەپتىمىز. بۇ چاغدا دۇنيادا مىلتىق ئاۋازى ئۆچكەن، 2 - دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقانىكەن. 1945 - يىلى يالتا يىغىنىدا ستالىن، روزۋېلت، چېرچىلل بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلەپ بولغانىكەن.

... ماشىنا گىياھسىز چۆلدە ئىگىلداپ كېتىپ باراتتى. ماشىنىدىكىلەر ئۇخلىماقتا. بىرلا ئىبراھىموۋ تاماكا چېكىپ ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ خىيالى ئۇزاق - ئۇزاقلاردا قالغان ياشلىقىغا قايتقانىدى:

نەق مۇشۇ قۇمساڭغۇ يوللاردا ئىبراھىموۋنىڭ تۇيۇقسىزلا قىزىتمىسى ئۆرلەپ، پۈتۈن بەدىنىدىن شۇرقىراپ تەر قۇيۇلۇپ، پۇت - قولى ماغدۇرسىزلانغانىدى. ھارغان جەڭچىلەرنىڭ يۈك - تاقىنى ئۈستىگە ئارتىپ، ئۆزىنىڭ ئۇسسۇزلۇق سۈيى بىلەن باشقىلارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ خۇش خۇي، جۇشقۇن كېلىۋاتقان زىخرۇللام نادىرووۋ بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ ھالىنى چۈشەنگەنىدى:

— نېمە بولدىڭىز ئىبراھىموۋ ئاكا، تۆمۈردەك قارىداپ، بەيگىگە چۈشكەن ئاتتەك تەرلەپ كېتىپسىزغۇ؟ — زىخرۇللام ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى - دە، «ئاپلا!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. ئۇ، قاۋۇلقوللىرى بىلەن ئىبراھىموۋنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ھاپاش قىلىپ ئېلىپ ماڭدى. ئىبراھىموۋ ھاپاش بولغاندىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ قانچىلىك ماغدۇرسىزلانغانلىقىنى بىلگەن، ئۇ ئۆزىنى بىر بىلىپ-بىر بىلمەي، بەزىدە جۆيلۈپ، بەزىدە ھوشىنى يوقىتىپ ئۈتەيگە بارغىچە قىينالغانىدى. ئۇ، ئاشۇ زىخرۇللامنىڭ دۈمبىسىدە ئۆتكۈزگەن يېرىم كۈنىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ - دە!

«تەشنا بولۇپ تاڭ نۇرىغا، جان پىدا ئەيلەپ بولغۇچىن» ئىبراھىموۋ بۇ مىسرالارنى تەكرارلىدى: «گۈزەن ۋە جازاغا ئىگە بولۇپ قالدۇقمۇ - ھەي يوق. نادىرووۋنىڭ قارىشى خاتا. قېرى سىياسىي كومىسسار ئېيتتىمۇ، ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن مېنى ئەڭ قىيىن جايغا ئەۋەتتى. مەن پارتىيىگە قەسەم بېرىپ كىرگەندە «پارتىيە مەنپەئىتى، خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن جېنىمنى بېغىشلايمەن» دېگەنىدىمغۇ؟ سەندە ئېغىر ھېسسىياتى پەيدا بولۇپ قالغىنى نېمىسى؟ ئۇنىڭ قۇلىقى يېنىدىلا زىخرۇللامنىڭ ئاۋازى پەيدا بولدى: «ئاشۇ مەيدان باشلىقى، دىۋىزىيە كومىسسارلىرىمۇ سىزگە ئوخشاش پارتىيە ئەزاسىمۇ، ئۇلار نېمىشكە تارىمغا بارمايدىكەن ئەمەسمە؟» ھەي تومبالقا، سەھرالىق، سېنىڭ بۇ گېپىڭ «قەھرىمان» نامىغا لايىق ئەمەس. بەلكى ئۇلارنىڭ بارغىنىدىن مېنىڭ بارغىنىم مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ مۇشۇ مەيداندا قېلىشى ئېھتىياجغا ئۇيغۇن بولۇشى مۇمكىن. سەن زىخرۇللام ھېسسىياتقا، يۈزەكى ھادىسىگە بېرىلىپ كەتتىڭ. يىراق مەنپەئەت، ئومۇمىيلىق، پارتىيە، خەلق مەنپەئىتىنى دېگەنلەرنى تازا ياخشى چۈشەنمىسەڭ كېرەك... لېكىن نېمىلا بولمىسۇن مېنىڭ سېنى تاشلاپ كەتكىنىم ياخشى بولمىدى. ساڭا مېنىڭ ياردىمىم تولىمۇ زۆرۈر ئىدى. مەن يوق، ئىسلاموۋ

يىغەن نېمىلەرنى دېيىشەرسەن. سېنىڭ قوپال جاۋابلىرىڭ ماڭا تولىمۇ تونۇش. ھەتتا سىلەرنىڭ نېمىلەرنى دېيىشىدىغانلىقىڭلارنىمۇ بىلىمەن. سەن ئىسلاموۋ ئەمەلدار كىبىرەڭگىنى كۆرسەتتىسەن:

— خوش، كېچىلەپ ئەر كىشى يوق ئۆيدە نېمە قىلىپ يۈردۈڭ؟

— ماڭا ئالايماي، خوتۇنۇڭدىن سورا!!

— خوتۇنۇم سېنى چاقىرغانمىدى؟

— چاقىرمىغان دەمسىنا تېخى، ۋۇي يۈزە-شاقباش!

— سولتۇۋېتەمەن سەن بۇزۇق ئۇنسۇرنى!

— ساڭا ئوخشاش گومىنداڭچىنى ئۆلتۈرۈ-ۋەتمىگەندىكىن راست مەن بۇزۇق ئۇنسۇر!

— مەيدان بويىچە ئۆزۈڭنى تەكشۈرەيسەن!

— ماۋۇنىڭغا دە!

ئەشىك جالاقىدە يېپىلدى، نادىرووۋ چىقىپ كەتتى.

«بەلكى بۇنىڭدىنمۇ يامان ئىللار ئوتتۇرىغا چىقار. ئىسلاموۋنىڭ خوتۇنى بەلكى ئىسلاموۋقا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن مەقسەتلىك ھالدا زىخروۋ للامغا زديانكەشلىك قىلغاندۇ. ھەي مېنىڭ يوقلىغۇقۇم. ئەمدى نادىرووۋنى كىممۇ ھىمايە قىلار؟ ھازىر ھەممىلا ئادەم ھىمايىچىگە، ئارقا تىرەككە مۇھتاج بولۇپ قالدى. ئىسلاموۋ شۇنىڭ ئۈچۈن لاياقەتسىز ئادەم بولسىمۇ ئۆستى. ئۇنىڭ قولىدىن خۇشامەت، يالغان گەپ قىلىشتىن باشقا ئىش كەلمەيدۇ، كەتمەن چاپسا ئاياللاردىن ئارقىدا قالىدۇ، مىلتىققا زادىلا رايى يوق، سوقۇش بولسا قېچىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ، ئەخلاقچۇ؟ ئۆزىدىن باشقىنى ئويلىمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن خەلققە قارىغاندا، كاتەكتىكى تۆت توخۇسى، ۋەتەنگە قارىغاندا ئارقىدىكى ئالقاندەك كۆكتاتلىقى ئەۋزەل. بىلىمىچۇ؟ كاتىپلار يېزىپ بەرگەن دوكلاتنى دۇدۇقلاپ ئارانلا ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ خېتى چالا ساۋاتلارنىڭ خېتىدىن ناچار. «ئىسلاموۋ» دېگەن ئىسمىنى «ئىشتلاموف» دەپ يازغىنىچۇ تېخى... ھەي، ئەمەت، نادىرووۋ مۇشۇ كېرەكسىز ئادەمنىڭ قولىدا قالدى ـ دە، ئۇنى تۈگەشتۈرمىسە بولاتتىمىغۇ...»

ماشىنا توختىدى. ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۈتەيگە يېتىپ كەلدى.

بۇ ناقىراڭ ئۆتەڭدە كەچكۈزنىڭ كەچكى ئىزغىرىن شامىلى ھۇۇۇلدىماقتا ئىدى.

2

... غۇلجا — ئۇنىڭ تۇغۇلغان، ئۆسكەن، تەر ۋە قان تۆككەن ئەزىز يۇرتى يىراقلاشقانسېرى ئۇنى ئەسكىلىك، ئېرەنىلىق ئەنسىر قىلماقتا ئىدى. «مەن 50 ياشتىن ئاشقان بولسامۇ تېخى پىشماپتىمەن، نېمىشكە ھېسسىياتقا بېرىلىمەن؟ ئېھتىياج ۋە تەقسىماتقا شەرتسىز بويسۇنىمەن، دېگەن سۆزۈم سۆزۈمىي ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلىمۇ؟ پارتىيە ئەزاسىمۇ گۆش. ئۇستىخان. قاندىن تۈزۈلگەن ئادەم. «ئالاھىدە ماتېرىيالدىن تۈزۈلگەن» دېگۈچىلەرمۇ ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىدىكەنغۇ؟ ئالىي ھەربىي ئۇنىۋېرسىتېتتا ئاڭلىغان لېكسىيىلىرىم، ئوقۇغان كىتابلىرىم ماڭا ئۇلۇغ نەزەرىيىلەرنى يارانقۇچىلارنىڭمۇ شەخسىي ھېسسىياتقا بېرىلىپ باشقىلارغا زىيان سالغانلىقىنى، شەخسىي ئىناۋەت ـ ئابرويى ياكى ئۆز ئورنىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردىغۇ؟ مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، نادىرووۋ يولىلۇق. بىزدەك ھەممىلا ئىشتا ئەڭ يۇقىرى پىرىنسىپلارنى ئۆزىگە ئۆلچەم قىلىدىغان، ئاقكۆڭۈل كوممۇنىستلارنىڭ قىزغىنلىقى ۋە ئىنتىلىشچانلىقى

ھېسابىغا ئۆزى پايدا ئالىدىغان، راھەت ـ پاراغەت كۆرىدىغان رەھبەرلەرنى يوق دېگىلى بولامدۇ؟ جەنۇبىي شىنجاڭدا بوز يەر ئېچىشقا شىمالدىن ئادەم يۆتكەشمۇ ئېھتىياجمۇ؟ ياق، نادىرووۋنىڭ سورىغان سوئالىنى قاردىلامدىغان؟ جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلارنىڭ توپلاشقان جايى. ئۇلىجىدا مىللىي كادىر يېتىشەۋېدى، جەنۇبىي شىنجاڭدىن كادىر يۆتكەپ بۇ ئىشنى ھەل قىلدى. بوز يەر ئېچىشقا ئۇ يەردىن كادىر يېتىشمەي شىمالدىن سىزنى يۆتكىگەن. سىز بۇ ئىشنىڭ توغرىلىقىغا ئىشىنەمسىز؟ نادىرووۋنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەك راستىنلا قىيىن بولۇۋاتىدۇ. ناۋادا مەن راستىنلا گۇمانلىق بولۇپ، نادىرووۋ دېگەندەك تارىمغا سۈرگۈن قىلىنغان بولسامچۇ؟ مەن نېمىشكە بۇئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلمىدىم؟ پارتىيە ئەزاسىنىڭ بىردىنبىر بۇرچى بويسۇنۇشمۇ؟ ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىش ئۇنىڭ بۇرچى ئەمەسمۇ؟ لېكىن كېچىكتىم، مەن ئەمدى كەينىمگە يانالمايمەن. زىخرۇللام دۈشمەن پوتىيىگە ھۇجۇمغا ماڭغاندا ئۇنى قايتۇرۇش مۇمكىن بولمىغىنىدەك مېنىمۇ بۇ بۇيرۇق ـ قارارنى ئىجرا قىلىش يولىدىن قايتۇرغىلى بولمايدۇ. نېمىلا بولمىسۇن مەن بۇ سەپەردىنى سۈرگۈن ـ جازا دەپ چۈشەنمەيمەن. مەن باشقىلار قوبۇل قىلالمايدىغان قارارنى قوبۇل قىلالايمەن، مەن باشقىلار قىلىشتىن باش تارتىدىغان ئىشنى قىلىمەن، مەن ئۇلۇغ نەزەرىيە ئىگىلىرىنىڭ نەزەرىيىسىگە ئەمەل قىلىمەن. ھەممىلا ئادەم ئەمەل قىلمىسا، نەزەرىيە قۇرۇق سۆزگە ئايلىنىپ قالىدۇ. مەن ئۆز ھەرىكىتىم بىلەن بۇ نەزەرىيىلەرنىڭ توغرا ۋە ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايمەن. خەير غۇلجا، خەير، مەن تەر ۋە قان تۆككەن ماكانىم!»

جىنىڭ بازىرىنىڭ غەربىدىكى قويۇق توغراقلىقتىن چىققاندىن كېيىن، ئۇ، قۇمۇش ۋە يۇلغۇن ئۆسكەن بىر داليىغا كېلىپ ماشىنىنى توختىتىشقا بۇيرۇق بەردى ـ دە، ئۆزى ماشىنىدىن چۈشۈپ چۆلگە قاراپ پىيادە ماڭدى. ئايالى بىلەن باللىرى ئۇنىڭ نېمىشقا ماڭغانلىقىنى چۈشەنمەي ماشىنىنىڭ يېنىدا قاراپ قېلىشتى.

چەكسىز. جىمجىت دالا، يىراقتا قىزىل ـ سېرىق ياپراقلار بىلەن چولەكلەنگەن مەھەللە تۇرۇپتۇ. بۇ يەردە قانداق سىر ـ ھېكمەت باركىنتاڭ؟ باللار بۇنى چۈشەنمەيدۇ، لېكىن ئىبراھىمووۋنىڭ كۆز ئالدىدا يۈزلىگە ئىسپانكا يېپىلغان، نەچچە يۈز، ياق، نەچچە مىڭ ياش يىگىتنىڭ ئوڭدا، جىمجىت ياتقان ھالىتى گەۋدىلەندى. شېھىتلارنىڭ ئوڭ قولى كۆكسىگە قويۇلغان، ئۇلار ئۆز قەرزىنى ئورۇندىيالمىغانلىقى ئۈچۈن، خەلقتىن كەچۈرۈم سوراۋاتقاندەك، ئويۇلۇپ ئىسپانكىسى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالغاندەك...

... ئۇ چاغدا ناۋادا ھېلىقى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ كاپىتانى دۈشمەن ئىستېھكامىغا ئۇدۇلدىن ھۇجۇم قىلىشقا ئارقىمۇ ئارقا بۇيرۇق بېرىۋەرمىگەن بولسا، بۇنچە جەڭچى قۇربان بولمىغان بولار ئىدى. جەڭچىلەرنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگۈچى زاتىنىڭ شۇ كۈنكى سۆزى ئىبراھىمووۋنىڭ ياددا: «باللىرىم، بىز مەقسىتىمىزگە يېتىپ دۈشمەننى تامامەن يوقىتالىساق، سىز شېھىتلەر بىلەن خۇدانىڭ دەرگاھىدا يورۇق يۈز كۆرۈشەلەيمىز. ناۋادا تىنەتۇردىسىچە بولسىچۇ؟ مەن خۇدانىڭ ئالدىدا قارا يۈز بولۇپ كېتىمەن!»

ئۇ چاغدا ئىبراھىمووۋمۇ ياش يىگىت ئىدى. گەرچە ئۇ نادىرووۋدەك قارام يىگىت بولمىسىمۇ، دۈشمەنگە غەزەپى كۈچلۈك، جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويغان پىدائىيلاردىن ئىدى. مانا مۇشۇ يەرلەردە ئۇنىڭ نەچچىلىگەن يېقىن دوستلىرى ئىسسىق قېنىنى تۆكۈپ، ئەزىز جېنىدىن كېچىپ بۈگۈنكى مۇشۇ كۈنلەر ئۈچۈن

ئەجىر سىڭدۈرگەنىدى... ناۋادا بىرلىرى ئىبراھىموۋنى راستىنلا گۇمانلىق ئۇنسۇر، دەپ جازالىغان بولسا، مۇشۇ جىڭ سوقۇشىدا قۇربان بولغان سەپداشلىرىمۇ ئەيىبلىكمۇ؟ ياق، ئەركىنلىك ئۈچۈن، زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ھەممىلا جايدا شەرەپلىك. ئىبراھىموۋ شان - شەرەپ ئىگىسى، ھەرگىزمۇ ئەيىبكار ئەمەس...

ئىبراھىموۋ بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ ئىزغىردىن شاماللىق، جىمجىت دالىغا قاراپ جىمجىت تۇردى. ئۇنىڭ يېنىغا ئايالى بىلەن باللىرى كەلگەنلىكىنى ئۇ تۇيمىدى.

— دادا، ھېلىقى سىلەر نۇرغۇن قۇربان بەرگەن يەر مۇشۇمىدى؟

— ھەئە بالام. ئاۋۇ زومچەك - زومچەك قوم دۆۋىلىرى دۈشمەن ئاكوپلىرى، پوتەيلىرى جايلاشقان جايلار ئىدى. بىزگە ھېلىقى سوۋېت ئوفىتسېرى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق بەردى. بىز شۇ بۇيرۇقنىڭ زىيىنى بىلەن نۇرغۇن قۇربان بەردۇق.

— زىخرۇللا ئاكام قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن يەر مۇشۇمۇ؟

— ئۇ يەر ئاۋۇ شالاڭ دەرەخلىك باجاخۇ بىلەن يۈگىچىخۇ ئەتراپى.

— پوتەي پارتلىتىشقا ماڭغان بەش جەڭچىدىن بىرلا زىخرۇللا ئاكام ھايات قالغان. ئۆزى يالغۇز ئۈچ پوتەينى پارتلاتقانىكەن - ھە؟

— شۇنداق. زىخرۇللام قورقۇمسىز، چىداملىق، پاراسەتلىك يىگىت!

ئىبراھىموۋنىڭ كۆز ئالدىغا قارىداپ - كۆكىرىپ كەتكەن، تىلى يېرىم چىقىپ، كۆزلىرى ئالىيىپ قالغان، قوللىرى ئۇيغۇر جەڭچىنىڭ ئىككى قولىدىن چىڭ تۇتۇۋالغان گومىنداڭ پىلىموتچىسىنىڭ ئوڭدا ياتقان گەۋدىسى؛ تومۇردەك ئىككى قولى بىلەن پوتەينىڭ كانىيىدىن بوغۇپ، دۈشمەنىنىڭ قور-سىقىغا مىنىپ، گەۋدىسى بىلەن ئالدىغا يىقىلىپ ھوشسىز ياتقان ئۇيغۇر جەڭچى — زىخرۇللام نادىروۋنىڭ قىياپىتى گەۋدىلەندى.

— مەن بىرىنچى بولۇپ دۈشمەننىڭ ئاشۇ پوتەيىگە كىرگەن، زىخرۇللامنىڭ دۈشمەن كانىيىدىكى قوللىرىنى بىز تەسلىكتە ئاجراتقان، پاھ، ئۇنىڭ قوللىرى بوغۇشقا بەكمۇ ئەپچىل!

— ھېلىقى چاغدا پوجاڭزا ئاتىمەن، دەپ مەدەنىيەت ئۆيىگە ئوت قويىۋەتكەن لىيەنجاڭنىمۇ قالتىس بوغقانىدى - ھە، كۆپچىلىك ئاجرىتىۋالمىغان بولسا، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قوياتتى!

— ئۇ، ۋىجدانلىق، ناھەقچىلىككە چىدىمايدۇ. بىراق تولىمۇ تۈرگۈن - قارام، قاراملىقى ئۇنى بىر بالاغا قويمىسىلا بولاتتىغۇ!

ماشىنا جىڭدىن شىخوغا قاراپ يولغا چىققاندا، ئىبراھىموۋنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى. لېكىن ئۇ كۆز يېشىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمىدى. ئۇ خۇددى بۇ يەرلەر بىلەن مەڭگۈلۈككە خوشلاشقاندەك، جىڭ سوقۇشىدا قۇربان بولغان سەپداشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنى ئۇزىتىۋاتقاندەك كۆز يېشىنى زادىلا توختىتالمىدى.

ئۇلار شۇ كۈنى شىخودا قوندى. ئۇ، كېچىسى تۇيۇقسىزلا يوقاپ كەتتى. باللىرى تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى قەبرىستانلىقتىن تاپتى. ئىبراھىموۋ قەبرىستانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى پوستتا تۇرغاندەك جىمجىت، قاتقان بويى تۇرغانىدى.

— نېمە قىلىپ يۈرىدىغانسىز ئادەمنى ئەنسىرىتىپ، — دېدى ئايالى ھاسىراپ تۇرۇپ، — سىزنى ئىزدىگىلى نەۋاخ!

— خوش دېمەي قانداق كېتىمەن. ئاۋۇ ساۋۇت، مۇنۇ تالىپ، ئاۋۇ يەر بىلەن تەڭ تۇرغان قەبرە قەمەردىن، دۇتار چېلىپ

ناخشا ئېيتىدىغان بولسا. ھەي ئىست. ئاۋۇ تاختايدىن بەلگە قىلىپ قويغان زىندان. نېمە. نېمىشقا ئورۇس قەبرىسىگە قويمىغان دەمسىنا؟ ئۇ ئەمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان. داموللا رازىمۇنىڭ ئۆزى ئىمام ئېيتقۇزغان. ئاجايىپ قىز ئىدى. ئوكرائىنچە ئادنوچكا ئوينايدىغان بولسا، ھەي... بىزنىڭ تەلەت ئۇنىڭغا ئېغىز گارمۇشكىسى چېلىپ بېرەتتى. تەلەتنىڭ قەبرىسىنى غۇلجىغا كۆچۈرۈپ ئەكىتىپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم.

— شۇنچە جىق ئاداشلىرىڭىز ئۆلگەنمىدى، دادا؟

— ھەي قىزىم، ھەر بىرىمىزنىڭ نەچچە ئونلاپ ئاداشلىرىمىز ئۆلگەن!

— ۋاي-ۋۇي، نېمانچە جىق!

— شۇنداق، قىزىم. زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قۇربان بەرمەي بولمايدىكەن. سوۋېت خەلقى 20 نەچچە مىليوندەك، پولشا خەلقى 10 مىليوندەك، يۇگوسلاۋىيە، ئالبانىيە، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، ۋېنگرىيىلەرمۇ مىڭلاپ، مىليونلاپ قۇربان بېرىش ھېسابىغا ئازادلىققا ئېرىشتى. جۇڭگو خەلقىمۇ ئوخشاشلا نۇرغۇن قۇربان بەردى. قۇربانسىز ئازادلىق-ئەركىنلىك بولمايدۇ. خەلقنىڭ ئازادلىقى، ۋەتەننىڭ ئار - نومۇسى، ئانا يۇرتنىڭ بۇلغانماسلىقى ئۈچۈن قۇربان بېرىش ئىنسان ئۈچۈن شان - شەرەپ!

— ئۇنداق بولسا، دوستلىرىڭىز ئۈچۈن خۇشال بولۇڭ، دادا!

— قاراڭ قىزىم —، دېدى ئىبراھىموۋ يەر بىلەن تەڭ بولۇپ قالغان بىر قەبرىنى كۆرسىتىپ، — دەسسىلىپ يەرگە چۆكۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن قان تۆككەنلىكىمىزنى بىلمەيدىغانلار بار ئوخشايدۇ. بىزنىڭ تۆھپىمىز مۇنۇ قەبرىلەردەك ئۆچۈپ كېتەرمۇ، دەپ ئەنسىرەيمەن. بىزنىڭ قۇربانلىرىمىز قەدىرلىنىشى، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرى گۈللەرگە پۈركىنىشى كېرەك ئىدى، قەھرىمانلىرىمىز توغرىسىدا كىتابلار يېزىلىشى، ھەيكەللەر قاتۇرۇلۇشى، مۇزېيخانىلار قۇرۇلۇشى، ناخشىلار توقۇلۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ھازىر ئۇلار يوق. بۇنداق ھەقىقەتنى تەلەپلەرنى قويۇشمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى. بۇنداق بولۇپ كەتمەس، مەن ئىشىنىمەن. پارتىيىمىز ھەقىقەتسىزلىكنى چەكلەپ، ھەقىقەتنى ئورۇنلاندۇرىدۇ.

ئىبراھىموۋ ئەتىسى بىر كۈن گەپ قىلمىدى. بىر كېچىدىلا ئۇ ئوبدانلا قېرىپ قالغان، ساقىلىنىڭ ئېقى قارىسىدىن كۆپ، قەددىمۇ گويا سەل پۈكۈلگەندەك...

ماشىنا چۆللەر كېزىپ، توپا توزۇتۇپ كېتىپ باراتتى. جۇڭغار دالاسىنىڭ كەچكۈزدە باشلىنىدىغان سوغۇق شامىلى ماشىنا ئۈستىدىكى بىزنىڭ پەشلىرىمىزنى قايرىپ تونۇش زېمىننىڭ يېقىملىق ھىدىنى ئىبراھىموۋنىڭ قېرىلىق بەلگىسى كۆپىيىۋاتقان يۈزىگە خۇددى ئەتىردەك چاچاتتى. لېكىن بۇ ئەتىر ئۇنىڭغا ئارام، ھوزۇر بېرىش ئورنىغا ئۇنى ئازابلايدۇ. ئۇنىڭ كۆز يېشى ئىرادىسىگە بويسۇنمايدىغاندەك. بەلكى ۋۇجۇدى ياش بولۇپ ئېرىپ كېتىدىغاندەك بىلىنىدۇ. ئەمما ئىبراھىموۋ كۆز يېشىنى كۆرسەتمىدى. ئۇ، خۇددى ئىككى ئالاۋۇ ئات ئېلىپ قاچقان ھارۋىنى ئۆز ئىرادىسى بىلەن توختاتقان ماھىر ھارۋىكەشتەك كۆز ياشلىرىنى تىزگىنلەپ ئالالىدى.

شۇنداق، ئۇ دېگەن جەڭ كۆرگەن ئەركەك - تە!

3

كۈن غەربكە قىيسايغاندا ماشىنا ماناس دەرياسى بويىغا يېقىنلاشتى. ئىبراھىموۋ ماشىنىنىڭ كۆزنىكىدىن قويۇۋېلىپ ماناس دەرياسى بويلىرىغا قارىدى. كۈزنىڭ ئوچۇق ھاۋاسىدا شەرقتىكى ھەممىلا جاي ئېنىق. ئاشكارا كۆرۈندى: ئەنە يەنسىخەي، ئەنە ئورمانباغ!

ماناس دەرياسى بويىغا
ئاكوپكىلار قېزىلغان!

ئىبراھىموۋ غىكشىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ بالىلىرىمۇ ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا شېرىك بولۇشتى. ئىبراھىموۋ قوللىرىنى سوزۇپ سۆيۈپ ئازدىيىپ چوڭ سايغا قايلانغان ماناس دەرياسىنى، ئاپئاق شورتاڭ يەرلىرى قارلىق دالادەك كۆرۈنىدىغان يەنىخەي، كەچكى قۇياشنىڭ قىيپاش نۇرىدا قىزغۇچ يوپۇرماقلىرى بىلەن بىر چوڭ گۈلخانىدەك كۆرۈنىدىغان ئورمانباغ تەرەپلەرنى كۆرسىتىپ سۆز لەشكە باشلىدى:

— نېمىشكە يەنىخەي دەيدۇ دەمسىنا، يەلكى، بەلكى تۈزلۈق كۆل دېگەن سۆز بولسا كېرەك. ئۇمۇمەن بۇ يەرلەردىن تۇز چىقىدۇ. «خەي» دېسىلا دېگىنىز بولۇۋەرمەيدىغۇ. يۇ ياقتا نەنىڭ دېگىنى بولسۇن، بالام. خوش، ئورمانباغ دېگەن سۆزنى بىز ئۆزىمىز قويۇۋالغان. ئاشۇ يەنىخەينىڭ شەرق تەرىپى ئۆرۈمچى - ئىلى تاشيولى، جەنۇب تەرىپى ماناس دەرياسىغا تۇتاشقان تەبىئىي ئورمانلىق ئىدى. مۇشۇ تەبىئىي ئورمانلىقنى جەڭچىلەر ئورمانباغ دەپ ئاتىۋالغانىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ پولك شتابى ئورمانباغنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانىدى. بىر جىڭ سوقۇشنى تاماملاپ ئۇدۇل يەنىخەيگە كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. ئۆي نەدە دەيسىز قىزىم، زىمىلانكىلارنى كولاپ جەڭچىلەر شۇ يەردە ياتاتتى. زىمىلانكا دېگەن نېمە دەمسىزا، قىزىم، زىمىلانكا ئورۇسچە گەپ، بىزچە گەمە دېگەن سۆزدە. بىز ئۇ يەردە قاچان ئۇرۇشچىلىگە يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇق بېرىدىكىن، دەپ يېتىپتىمىز، 1945 - يىلى 10 - ئايدا 2 - دۇنيا ئۇرۇشى پۈتۈنلەي ئاخىرلىشىپ، جياڭكەيشى بىلەن بىزنىڭ ستالىنىنىڭ چىقىشىپ دوست بولۇپ قالغىنىنى، بىزنىڭ تەقدىرىمىز ھەل بولۇپ بولغىنىنى بىز نەدىن بىلەيلى. ھېچنىمەرسىدىن بىخەۋەر ھەربىي مەشىق، ئۆگىنىش، كۆڭۈل ئېچىش، ناماز ئوقۇش بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋېرىپتىمىز. لېكىن بىز ئۇ چاغدا غەلىبە شادلىقى، ياشلىق غۇرۇرى، ئۈمىد - ئارزۇنىڭ ئىلھامى بىلەن تولىمۇ بەختلىك ئىدۇق.

ئۇ جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە شۇ نادىرووۋنىڭ سىماسى — ئۇنىڭ ماشرەك گەلەپى شىم، ئۆتۈك، گىمناستوركا كىيگەن، بېلىنى تاسما پوتا بىلەن چىڭ باغلىغان، ئىسپانكىسىنى سەل قىڭغىر كىيگەن، ئازراق چوقۇر يۈزىدىكى سەل قىڭغىرراق بۇرنى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغان خۇشخۇي چىرايى گەۋدىلەندى.

ئۇ كۈنى نادىرووۋ تولىمۇ خۇشال، سەپداشلىرى، ئۇنىڭ كوماندىرى بولغان ئىبراھىموۋ تولىمۇ خۇشال بولغان بىر كۈن ئىدى.

1945 - يىلى 10 - ئايدىكى شۇ كۈنىمۇ خۇدى بۈگۈنكىدەك ھاۋا ئوچۇق، ئاق بۇلۇتلار سۈزۈك كۆز ئاسمىنىنى زىننەتلىگەن، يەنىخەي ئورمانلىقى قىزىل نۇرلار ئىچىدە ئالاھىدە جانلانغان. ھەممىلا جاي تازىلانغان، جەڭچىلەر پاكىزە، رەتلىك كىيىنگەن، كۈلكە-چاقچاق. ناخشىلار ھەممىلا تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇرغان بىر كۈن ئىدى.

ئۇ كۈنى 1 - باتالىيون — يەنى ئىبراھىموۋنىڭ باتالىيونى بالاجاخۇ، يۈگجىخۇدىكى قەھرىمانلىقى ئۈچۈن ئالاھىدە ماختالغان، ئۇ باتالىيوننىڭ جەڭچىلىرى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاپ كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن زىخرۇللاغا «كۈرەش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلگەن كۈن ئىدى.

ئوچۇق ھاۋادا ئۆز گۈزەللىكىنى تېخىمۇ نامايەن قىلغان ئورمانباغ سېخى قۇياشنىڭ ئەتىگەنلىك ئۆتكۈر نۇرى بىلەن يۇيۇنغان، گويا ئەتراپتىكى سارغايغان جۈگەر دالاسىغىمۇ ئالتۇن سۈيى چېچىلغان...

پولك شتابى ئالدىدىكى كەڭ مەيدانغا

پۈتۈن پولك روتىلار بويىچە تىزىلغان. مىللىي ئارمىيە مارشى سۈزۈك ئاسماندا دولقۇن پەيدا قىلىپ، مەيداننى كۆرمەك بولۇپ پەسكە ئېگىلگەن يۇپۇقا بۇلۇتلارنى تىترەتمەكتە ئىدى. پولك باشلىقلىرى گەمىلەردىن چىقتى. پولك دېجورنىسى پۈتۈن پولكقا دىققەت كوماندىسى بەردى ۋە پولك كوماندىرلىرىغا دوكلات قىلدى. پولك كوماندىرى غەلىبە شادلىقى بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، ئاۋۋال پۈتۈن پولكقا چاس بەردى - دە، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن:

— باجاخۇ ۋە يۇگجىخۇنى ئىشغال قىلىش جېڭىدە قېرىنداش قىسىملارغا يېقىندىن ماسلىشىپ پولكىمىزنىڭ 1 - باتالىيون 1 - روتىسى ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى. بۇ قېتىملىق ھايات - ماماتلىق جەڭدە جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللام قىسىمىمىزنىڭ قەھرىمانلىق ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ئۈچ پوتىيىنى گۇمران قىلىپ، قىسىملارنىڭ غەلىبىلىك ئالغا ئىلگىرىلىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن قېرىنداش قىسىملارنىڭ باجاخۇ، يۇگجىخۇلارنى ئىگىلىشىگە يول ئېچىپ بەردى. زىخرۇللام ئىنقىلاب غەلىبىسى، ئازادلىق ئەركىنلىك ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەزىز جېنىنىمۇ ئايىماي پۈتۈن قىسىمدىكى جەڭچىلەرگە شانلىق ئۈلگە يارىتىپ بەردى. ئۇيغۇر خەلقى زىخرۇللامدەك قەھرىمان پەرزەنتلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ، ئۇلارغا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ، شان - شەرەپ ياغدۇرىدۇ. مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللامنى خەلقنىڭ ئالىي مۇكاپاتى بولغان ئالتۇن مېدالى بىلەن مۇكاپاتلاشنى قارار قىلدى. بۈگۈن مەن مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىغا ۋەكالىتەن جەڭچى نادىرووۋ زىخرۇللامغا بۇ مېدالنى تەقدىم قىلىمەن!①

پۈتۈن مەيداندا ئالقىش سادالىرى، ھۇرالار ياڭرىدى.

زىخرۇللام ئىسپانكىسىنى سەل قىيپاش كىيىپ، جەڭچىلەرگە خاس چەبدەسلىك بىلەن پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى. پولك كوماندىرى نۇر چېچىپ تۇرغان ئالتۇن مېدالنى ئۇنىڭ كۆكسىگە تاقاپ بولۇپ، زىخرۇللامنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، خۇشاللىقتىن ئاۋازى تىترىگەن ھالدا:

— يىگىت، سىزنى تەبرىكلەيمەن، يەنە تىرىشىڭ، تېخىمۇ چوڭ خىزمەت كۆرسىتىڭ! — دېدى.

— ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جېنىم پىدا! — دېدى زىخرۇللام قولىنى چېكىسىگە تىرەپ، پۇتلىرىنى جۈپلەپ سالام بىلەن جاۋاب بېرىپ.

زىخرۇللام سەھنىدىن ھاياجان ياشلىرىنى سۈرتۈپ چۈشكەندە ئۇنى بىرىنچى بولۇپ تەبرىكلەپ مەھكەم قۇچاقلىغان ئىبراھىمووۋ ئەمەسمىدى! جەڭچىلەر ئۇنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېتىپ، مەيداندا چۆرگىلەتكەندە ئىبراھىمووۋ قانچىلىك خۇشاللىق يېشى تۆككەنىدى - ھە؟

مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يۆنىلىشىدىكى قىسىملار ئىچىدە زىخرۇللامنى بىلمەيدىغان، ماختىمايدىغان ھېچكىم يوق. لېكىن ھېچ - كىممۇ تېخى زىخرۇللامنى ئىبراھىمووۋدەك بىلمەيدۇ، ياخشى كۆرمەيدۇ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ يېنىدا نادىرووۋ بولسىدى، ئۇلار بىرلىكتەمۇ ئۇ سۈيى بىر ئېرىقلا بولۇپ قالغان ماناس دەرياسى بويلىرىدا، يەنسىخەي، ئورمانباغ باغلىرىدا پىيادە مېڭىپ سەيلە قىلىشىدى. ئىسسىت،

① بۇ يەرلەر ساۋدانووۋ زاھىر ئاكىنىڭ «ئۇ، خەلقنىڭ قەلبىدە» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىنىپ كۆچۈرۈلدى.

ئەندى بۇنداق كۈن ھەرگىز بولمايدۇ، بەلكى ئۇلار مەڭگۈلۈككە خۇشلىشالايدۇ، خۇددى ياشلىق، خۇشاللىق بىلەن خۇشلاشقاندەكلا!..

— دادا، نېمىشقا بۇ ئېيتقانلىرىڭىزنى رومان قىلىپ يازمايسىز، ئاجايىپ تەسىرلىك قىلىپ سۆزلىدىڭىز. زىخرۇللام ئاكام ماتروسوۋ، خۇاڭ جىگۇاڭ، چيۇشاۋيۈنلەردىن قېلىشمايدىكەن. قۇربان بولسىلا ھېسابمۇ، زىخرۇللام ئاكامۇ ئۆز گەۋدىسى بىلەن دۈشمەن پوتىيىگە ھۇجۇم قىلىپتۇ، لېكىن قۇربان بولماپتۇ!

— نادىرووۋ! — دېدى ئىبراھىموۋ ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ قويۇپ، — راست ھېچكىمدىن كەم ئەمەس، لېكىن. . .

ئۇ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئۇ، بىرىنچى قېتىم ۋىجدان ئازابىنى ھېس قىلدى: نادىرووۋنىڭ تۆھپىسىنى چۆكۈرۈشتە ئۆزىنىڭمۇ بىر كىشىلىك ھەسسىسى بار-دە! 1961-يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك قەھرىمانلىرى يىغىنىغا كونا ھەربىيلەردىن بىر نەچچىسى نادىرووۋنى كۆرسەتكەنىدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى گۈللەندۈرۈشكە سىڭدۈرگەن ئەمگىكى ھەممىدىن ئۈستۈن ئىدى. لېكىن پارتكوم يىغىنىدا بىرسى ئىسلاموۋنى كۆرسەتتى. ئىسلاموۋنى «سىنىپىي كۈرەش ئېڭى ئۈستۈن» دەپ ماختىدى. ئىسلاموۋ بىرقانچە «گوماندىق ئۇنسۇرلارنى پاش قىلغان»، «تەۋرەنگەن ئۇنسۇر»لارنى نەق ماتېرىياللىرى بىلەن ئەيىبلىگەن... نادىرووۋغا «ھاراقكەش»، «ماجىراچى»، «رەھبەرلىك ئۈستىدىن سۆز لەيدۇ» دېگەن ئەيىبلەر قويۇلدى. ئىبراھىموۋ مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكوم ھەيئىتى بولۇپ تۇرۇقلۇق شۇ يىغىندا نادىرووۋ توغرىسىدا ھەققانىي گەپ قىلمىدى، ئۇنىڭ «ئەيىب»لىرىنى قوبۇل كۆردى. نەتىجىدە، «ئىسلاموۋ قەھرىمان شەخس» بولۇپ قالدى. يەنىچۇ؟ نادىرووۋنىڭ مەيدان پارتكومىغا بەرگەن سەممىي پىكىرلىرىنى «دۈشمەنلىك كەيپىيات» دەپ قارىغۇچىلارنى قوللاپ نادىرووۋنى «ئىسكىلاتچى» دېگەن ئادىدىي خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ئاددىي ئىشچى قىلىپ قويۇشقا قوشۇلدى. ئۇ نېمىشقا ئۆز سەپدىشىنىڭ گېپىنى قىلالمىدى؟ پارتكوم سېكرېتارلىرىغا نېمە ئۈچۈن نادىرووۋنىڭ تارىخى، تۆھپىسى، مىجەزىدىكى ئالاھىدىلىك توغرىسىدا سۆزلىمىدى؟ ئۇنى ئىسلاموۋدەك ئادەملەرنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىشتە ئىبراھىموۋنىڭ ئوينىغان رولى چوڭ ئەمەسمۇ؟. . .

ئىبراھىموۋمانا بۈگۈن قۇربانلار قەبرىسى، ئەسلىمىلەر ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ نېمىلەرنى خاتا قىلغانلىقىنى چۈشەندى. «ئۆزىنى بىلىش ئەجەب تەسكىنا؟ مەن بىرسىگە ياخشىچاق بولۇشقا نېمانچە بېرىلىپ كەتكەنىدىمەن. مەن ئۆزۈمگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان كوممۇنىست ئىدىمغۇ؟ يەنەقانداق قىلىپ ھەق سۆز قىلىشتىن قورقىدىغان. ئۆز سەپداشلىرىنى ئاسرىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم-ھە؟. . .»

. . .«ھەق جازا، ماڭا جازا بەرسە ھەق بولغىدەك. نادىرووۋ، قىممەتلىك قېرىنداش ساڭا ۋابال بولۇپتۇ. سەن تېخى مېنى ئەيىبلىمەپسەن، مېنى مانا بۈگۈن ۋىجدانىم ئەيىبلىمەكتە. مەن ۋىجدانىمدىن جازا تەلەپ قىلىمەن.»

ئۇ، ماناستىن چىقىپ ئۈرۈمچىگە كەلگىچە ئۈزۈلدۈرمەي تاماكا چەكتى.

ئايالى ئۇنىڭ كەيپىنىڭ ئۆزگەرگىنىنى بىرىنچى بولۇپ بايقىدى:

— نېمە بولدى، مىجەزىڭىز يوقمۇ؟

— مىجەزىم؟ ياق، مىجەزىم ياخشى، ماڭا ھاردۇق يەتكەن ئوخشايدۇ!

— ھېلىمۇ ھارمايدىكەنسىز. ئۈرۈمچىدە بىر ئاي دەم ئالايلى ئەمىسە.

— ياق، تېز ماڭايلى، تاردىغا قانچە تېز كەتسەك شۇنچە ياخشى!

ئۇ تۆھپە يارىتىشقا ئالدىرايدۇ ياكى ۋىجداننى ئازابىدىن قۇتۇلۇشقا ئالدىرايدۇ؟

بۇنى ماشىنىدىكىلەردىن ھېچكىم بىلمەيدۇ ـ دە!

4

ئۇلارنىڭ ماشىنىسى تاقىر، زېرىكىشلىك ئايغىر بۇلاقتىن ئاشقاندىن كېيىن ئىبراھىموۋ ئاغرىپ قالدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ، يۆتەلسە مەيدىسى ئېچىشاتتى. ئۇنىڭ ئايالى، باللىرى سەكپارە بولۇپ ئۇنىڭغا ھېلى دورا بەرسە، ھېلى ئۇسسۇزلۇق بېرەتتى. ئىبراھىموۋ شۇنداق كېسەل بولۇشىغا قارىماي شوپۇرنى تېزرەك ھەيدەشكە ئالدىرىتاتتى.

— كورلىدا ياكى ئاقسۇدا توختاپ داۋالىنىڭ، — دېدى ئايالى يېلىنىپ، — ھامان چۆللۈككە بارىمىز، نېمانچە ئالدىرىغۇلۇق ـ كىنە!

— بىر كۈن، يېرىم كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق بارايلى خوتۇن، ماقۇل دە، گېپىمگە كىر، مەندىن ئەنسىرىمە!

ماشىنا شۇنداق ھەيدەپ مارالبېشىدىنمۇ ئۆتتى، يەكەن دەرياسىنىڭ سۈيى ئازايغان، دەريادىنمۇ ئاسانلا ئۆتتى. چەكسىز كەتكەن توغراقلىق باشلاندى. قۇم بارخان ـ دۆڭلىرى مەڭگۈلۈك ئۇيقىغا كەتكەن يىلىلارغا ئوخشايدۇ. بەزى قۇم ئىدىرلىرى ئۈستىدە قېلىن توغراق ياكى قومۇشلار ئۆسكەن. ساپسېرىق توغراق غازاڭلىرى تەكلىماكاننىڭ كەچكۈز شامىلىدا كۆچمە قۇملار بىلەن بىللە ئۇچۇپ يۈرۈپتۇ.

ئىبراھىموۋنىڭ باللىرى ھەيران ـ ھەۋەس بىلەن دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان بۇ پايانسىز قۇم ـ چۆللۈكنى تاماشا قىلىشتى:

— نەچچە مىڭ، نەچچە ئون مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا بۇ يەرلەردە كۆل ـ دەريالار بولغان، كۆللەر قۇرۇپ چۆللەر پەيدا بولغان.

— كىتابلاردا يېزىلىشىچە، بۇ يەرلەردە بۇرۇن شەھەرلەر بولغانىكەن.

— يەنە شەھەرلەر بولىدىكەن ـ دە، بىز شۇ قۇرۇلىدىغان شەھەرنىڭ پۇقرالىرى.

— تەييار شەھەرلىرىمىزنى تاشلاپ. . .

— ئاستا، دادام ئەندىلا كۆز يۇمدى!

باللار جىمىپ قېلىشتى، ئىبراھىموۋ تېز ـ تېز نەپەس ئېلىپ ئۇخلىماقتا. ئۇنىڭ جۇدەڭگۈ يۈزى تەكلىماكان چاڭ ـ توزانلىرى بىلەن ئاقارغان. قاپقارا كىرپىكلىرى، يوغان قاڭشالىق قۇش بۇرنىغا ماسلاشقان، ئۇنىڭ چىرايىغا ئەرلەرگە خاس گۈزەللىك پەيدا قىلغان. ئۇنىڭ ئىككى يېقىغا تاشلانغان قوللىرىنىڭ بىرسىنى ھېپىمىزەم، بىرسىنى راھىلەم تىزىغا قويۇۋالغان. ماشىنا چاڭ ـ توزان يۇرقىرىتىپ، بەزىدە سىلىق، بەزىدە قوپال سىلكىنىپ كېتىپ باردۇ. ماشىنىدىكىلەر نەگە بېرىشىنى بىلمەيدۇ. كابىنكىدىكى يول بويى زۇۋان سۈرمىگەن ئىككى مۇھاپىزەتچى بىلەن شوپۇر بارىدىغان جايدىن خەۋەردار. ئىبراھىموۋ بارىدىغان يېرىنىڭ نە نام ـ ئىسمىنى، نە مەنزىرە قىياپىتىنى سوراپمۇ قويمىدى. باللار بولسا بىلىشنى تېخىمۇ خالىمايتتى.

ئىبراھىموۋنىڭ قىزىتمىسى يانغان ئوخشايدۇ. مانا ئۇ ئاسلىق خورەك تارتىشقا باشلىدى. باللار ئۇنىڭ خورەكنى ئاڭلىغىنى بىلەن قانداق چۈش كۆرگىنىنى بىلمەيدۇ ـ دە.

ئىبراھىموۋ ماشىنىدا كېتىۋېتىپ ئاجايىپلا بىر چۈش كۆردى. كۆز ئاچقىلى بولمايدىغان

شىۋىرغانلىق بىر كېچىدە ئىبراھىموۋ نادىرووۋنىڭ بىللە مەست ھالدا مەيدانىنىڭ ئېتىزلىرىنى كېزىپ يۈرگىنىدەك. ئىبراھىموۋ ئۆمەلىگىنىدەك، نادىرووۋ ئۆزە، شىۋىرغانغا پىسەنت قىلماي، ناخشا ئېيتىپ كېتىپ بارغىنىدەك. ئىبراھىموۋ ۋارقىرىدى. ئاۋازى چىقمىدى. ئالدىدا تېخى مۇز قاتمىغان زەيكەش ئۆستەڭگى بار، زىخرۇللام قاراملىق قىلىپ چۈشۈپ كەتمىگەندى؟ ئىبراھىموۋنىڭ غەم-ئەندىشىسى شۇ. ئۇ نە ماڭالمايدۇ. نە ۋارقىرىيالمايدۇ. نادىرووۋ بىرلا ياغاچتىن ياسالغان ھېلىقى غىلتاڭ كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ ئادىنوچكا ئويناۋاتقىدەك. «ھەي سارالڭ، تولا تەلۋىلىك قىلما!» نادىرووۋنىڭ بەدىنى قىيسايدى. ئىبراھىموۋ ۋارقىرىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازىنى نادىرووۋ ئاڭلىمىدى. ئىبراھىموۋ كۆزىنى يۇمۇپ ئالدى. ئۇ، كۆزىنى ئاچقاندا كۆۋرۈك ئۈستىدە نادىرووۋ كۆرۈنمىدى. ئىبراھىموۋ ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى، ئاۋازى چىقمىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرمەكچى بولدى، پۇتلىرى يەر دەسسىيەلمىدى، ئۇ ئۆمىلەپ ماڭدى. ئۇ ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ بىردە دۈشمەن ئاكوپىغا كېتىۋاتىمەن، دەپ ئويلىدى. تۇرۇپلا زىخرۇللامنى قۇتقۇزغىلى كېتىۋاتىمەن دەپ ئويلىغىدەك. ئۇ ئۆمىلىدى، تىرناقلىرى بىلەن قېتىشقان، مۇزلۇق يەرنى تاتىلاپ. تىزلىرى بىلەن قىيىندىلارنى تىزىپ ئالغا ئىلگىرىلەدى. ئۇ ئىلگىرىلەۋېتىپ كانايغىچە سۇغا چىلاشقان زىخرۇللامنى كۆرۈپتۇدەك. تاش ياتقۇزۇلغان ئۆستەڭنىڭ ئىككى قېشى ئىككى مېتىردىن ئېگىز، سۇ چاچراندىلىرى بىلەن غىلاتاڭلاشقان ئىككى يانىنى تاتىلاپ ئۇتۇش مۇمكىن ئەمەس، زىخرۇللامنىڭ تىرناقلىرى، چىشلىرى قانىغان، ئۇ ھايات قېلىش ئۈچۈن تىرماقشا ھەدەپ يامىشىدەك. . . لېكىن ئىبراھىموۋ ئۇنىڭغا ياردەم قىلالمايدۇ، ئۇ تېخى يىردىم يولدا ئۆمىلەپ كەلمەكتە. بۇرۇتلۇق، مەيدىسىگە قاتار مېدالىلارنى ئاسقان ئادەم تاپانچىسىنى تۇتۇپ ئويناقلاپ تۇرغان ئات ئۈستىدە ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ تۇرغىدەك:

— سەن ئۆلۈمتۈك نېمىشقا تۇرالمايسەن، بىز ساڭا ھەممە ماھارەتنى ئۆگەتكەنغۇ، سەنزە ئۆمىلەشنىلا بىلىدىكەنسەن - دە! تۇر، نادىرووۋنىڭ ئۆلىدىغان تارت، بولمىسا ئېتىۋېتىمەن!

— گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبەك جانابلىرى! — دېگۈدەك ئىبراھىموۋ. مەن كېسەل، ئارانلا ئۆمىلەشكە يارىدىم، ئۆمىلەيمۇ ئۇنى قۇتقۇزالايمەن، مېنى ئېتىۋەتمەڭ!

ئىبراھىموۋ ئۆستەڭ بويىغا كەپتىدەك. نادىرووۋ تىرناقلىرىدا، ئېغىز - بۇرۇنلىرىدا قان ئۇيۇغان ھالدا قانغا بويالغان قاشانى باغرىغا بېسىپ جىمجىت ياتقىدەك!

— نادىرووۋ، ئەكەل قولۇڭنى. نادىرووۋ!

— ئۇ ۋاپات بولدى. قورقۇپ ئۆلمىدى، توڭلاپ ئۆلدى. ئىسسىت، ئۇنى دۈشمەن ئۆلتۈرەلمىگەنىدى، ئۆز يېرىنىڭ سوغۇقى ئۆلتۈردى. بىلىپ قويۇڭ، ئىبراھىموۋ، سىز بىزنىڭ 1 - دەرىجىلىك ئۇرۇش قەھرىمانىمىزنى ساقلاپ قالالمىدىڭىز، سىز خەلق ئالدىدا ئەيىبكارسىز!

قارا بۇرۇت، گۈللۈك قىزىل دوخاۋا بۆك، كاستۇم كىيگەن بۇ تونۇش ئادەم كىم؟ ئىبراھىموۋ كۆزىنى ئۇۋۇلىدى:

— رەئىس ئەھمەتجان ئەپەندىم! — دېدى ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ، — مېنى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئېتىۋېتىڭ!

ئۇ، ئېسەدەپ يىغلاپ جۆيلىگىلى تۇردى:

— مېنى. . . ئېتىۋېتىڭ. . .

— نېمە بولدىڭىز، ۋاي نېمە دەۋاتىسىز؟

ئىبراھىموۋ چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ، چىلىقلاپ تەرلىگەن، چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ھالدا ئۈستىگە يېپىلغان ھەربىيچە جۇۋىنى ئۈستىدىن ئېلىۋەتتى:

«چۈشمۇ، خىيالمۇ، ياكى ئىككىسىنىڭ بىرىكمىسىمۇ؟»

— بۈگۈن چېسلاغا نەچچە بولۇپ قالدى؟

— بۈگۈن چېسلاغا ئون، دادا، — دېدى چوڭ ئوغلى.

— ئوغلۇم، خاتىرەڭنىڭ ئوبدان بىر يېرىگە يېزىپ قوي. 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10- كۈنى مەن ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆردۈم...

خاتىمە

. . . يەنە ئون سەككىز يىل ئۆتتى. ئون سەككىز يىلدا ئىبراھىموۋ كەمسۆز، خىيالچان بوۋايغا ئايلاندى. ھازىر ئۇ بالايۇ - نەۋرىلىرى بىلەن يىگىرمە ئالتە جان. يۇرتىغا قايتىش ئارزۇسى تۇرمۇشنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا كۆكلەۋەردى ۋە ئاخىرى يېڭىدىن مەھەللە - شەھەر بولۇشقا باشلىغان تەكلىماكان قوينىدىكى ئۇزۇن يىل تەر تۆككەن ئۈچىنچى يۇرتىدىن ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتىغا قايتىدىغان بولدى. ئىبراھىموۋ مانا شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ راستىنلا جازالىنىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىنى، كەلگەندىن باشلاپ ھازىرغىچە چەكسىز قۇملۇق ئىچىدە توغراق قومۇرۇپ، ئۆستەڭ چېپىپ ئون سەككىز يىلنى ئۆتكۈزگىنىنى، شۇ ئارىلىقتا يىراقتىكى يېقىنلىرىدىن يا بىر پارچە خەت، يا بىرەر ئېغىز خەۋەر ئالالمىغانلىقىنى ئەلەم، ئۆكۈنۈش ۋە غەزەپ بىلەن ئاخىرقى قېتىم يادىغا ئالدى - دە، ئۆزىچە:

— زىخرۇللام نادىروۋ نېمە قىلىۋاتىدىكىن؟ — دەپ پىچىرلىدى.

كەچكۈز، ھەممىلا يەردە سېرىق غازاڭلار ئۇچۇپ يۈرگەن كەچكۈزدە ئۇ ئۈچ ماشىنا بىلەن يۇرتىغا كۆچۈپ كەلدى. ئۇ كېلىپلا زىخرۇللامنىڭ ھاراق ئىچىپ، زەيكەش ئېرىقتا چۈشۈپ ۋاپات بولغىنىنى ئاڭلاپ، ئازاب بىلەن قاتتىق يىغلىدى.

مەيداننىڭ يېڭى رەھبەرلىكى ئۇنىڭغا:

— ھاراق ئىچىپ ئۆلدى، دېگەن گەپ يالغان.

زىخرۇللام نادىروۋ ئالىي سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش مەيدانىدىن خىزمەت بىلەن قايتىپ كېلىۋېتىپ، شىۋىرغاندا سانائەت ئۆستىڭىگە چۈشۈپ كېتىپ، خىزمەت ئۈستىدە شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى. بىز ئۇنىڭ قەبرىسىنى قاتۇردىمىز، ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدىمىز.

— ئون سەككىز يىلدىن كېيىن - ھە؟ بالا تۇغۇلۇپ 18 ياشقا كىرگەندە ئىسمى قويغاندەكلا كۈلكىلىك ئىش. ئۇنىڭ ۋاپات بولغان ۋاقتى خاتىرىلەنگەنمۇ؟

— شۇنداق. زىخرۇللام نادىروۋ 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شىۋىرغانلىق كېچىدە قازا تاپتى.

— 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى؟ — دەپ سورىدى ئىبراھىموۋ ھەيران بولۇپ، — مەن چۈش كۆرگەن كۈننىڭ ئەينەن ئۆزى، كەچكۈز؟ ياق، قىش، كەچكۈزنىڭ ئاخىرى، كۈلكىلىك ئىش، يەنە بىر كۈلكىلىك ئىش!

شۇنداق. بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا كۈلكىلىك ئىشلار تولىمۇ كۆپ.

1988 -- 1989 - يىللار، ئۈرۈمچى

AAO(5487)